

WITOLD BORYSIAK*, **

O PRAWIE DO ŻĄDANIA ZWROTU PRZEDMIOTU DAROWIZNY Z UWAGI NA NIEDOSTATEK DARCYŃCY PO JEGO ŚMIERCI***

I. WPROWADZENIE

W prawie porównawczym niezmiernie interesujące jest to, jak w określonych porządkach prawnych identyczne lub zbliżone stany faktyczne mogą być rozstrzygane w podobny albo całkiem odmienny sposób. Jednocześnie najbardziej fascynujące są te przypadki, w których do tych samych lub zbliżonych rozstrzygnięć dochodzi się za pomocą odmiennych rozwiązań lub konstrukcji prawnych właściwych danemu systemowi prawnemu. Interesujące jest zwłaszcza zaobserwowanie w tym zakresie wpływania na siebie „sąsiadujących systemów prawnych”, między którymi dostrzec można pewne inspiracje lub podobieństwa. Niewątpliwie — ze względów historycznych — za takie „sąsiadujące ze sobą porządki prawne” można uznać prawo polskie i niemieckie.

* Autor jest adiunktem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości; ORCID: 0000-0002-9106-5576.

** W przygotowaniu niniejszego opracowania wykorzystano wyniki badań prowadzonych w ramach realizacji projektu badawczego Polsko-Niemieckiej Fundacji na rzecz Nauki o nr 2018-25 (pt. „Die schuldrechtlichen Elemente, die den Erbenstatus beeinflussen im Polnischen und Deutschen Erbrecht. Die rechtsvergleichende Herausforderung und die Perspektive der Annäherung beider Rechtssysteme”).

*** Artykuł jest rozszerzoną i zaktualizowaną (zwłaszcza o literaturę z lat 2021–2023) wersją opracowania: *The right to demand the return of the object of the donation after the donor's death, on account of the donor's hardship* opublikowanego w książce: *Shaping the Status of Heirs by Contractual Components under the Polish and German Inheritance Law. Comparative Challenges and the Perspective of Approximation of Legal Systems*, eds. B. Kucia, E. Macierzyńska-Franaszczyk, E. Rott-Pietrzyk, F. Zoll, Göttingen 2023. Wersja angielska jest pierwotną wersją niniejszego opracowania.

Takie porównywanie polskiego i niemieckiego systemu prawnego w sferze relacji obligacyjnych kształtujących status spadkobiercy w prawie spadkowym było celem projektu naukowego pod tytułem „Die schuldrechtlichen Elemente, die den Erbenstatus beeinflussen im Polnischen und Deutschen Erbrecht. Die rechtsvergleichende Herausforderung und die Perspektive der Annäherung beider Rechtssysteme” („Elementy obligacyjne kształtujące status spadkobiercy w polskim i niemieckim prawie spadkowym. Wyzwanie komparatystyczne i perspektywa zbliżenia systemów prawnych”), którego autor niniejszego opracowania był uczestnikiem¹. W ramach projektu starano się dokonać omówienia najważniejszych problemów związanych z oddziaływaniem instytucji prawa zobowiązań na sferę polskiego i niemieckiego prawa spadkowego. Ze względu na fakt, że prawo niemieckie dopuszcza w zdecydowanie szerszym zakresie niż prawo polskie możliwość wpływu prawa zobowiązań na zagadnienia porządku dziedziczenia po spadkodawcy, w punkcie wyjścia zdecydowano się na przedstawienie najważniejszych rozstrzygnięć niemieckiego orzecznictwa dotyczących wskazanych kwestii, a następnie dokonanie analizy tego, jak dane zagadnienie mogłoby być rozstrzygnięte z perspektywy prawa polskiego. Z prawnoporównawczego punktu widzenia tematyka ta o tyle była warta omówienia, ponieważ w systemie prawnym ograniczającym generalnie wpływ relacji kontraktowych na prawo spadkowe (takim jak prawo polskie) zakładano poszukiwania rozwiązania problemów, które w Niemczech mają zwykle swoją podstawę ustawową.

Metodologia projektu zakładała opisanie rozstrzygnięcia sądów niemieckich ze wskazaniem sposobu ich argumentacji oraz tego, czy zostało ono zaaprobowane w niemieckiej doktrynie, a następnie opisanie tego, jak identyczny stan faktyczny byłby rozstrzygany na tle prawa polskiego². Zostanie ona przedstawiona w niniejszym artykule na przykładzie zagadnienia prawa do żądania zwrotu przedmiotu darowizny z uwagi na niedostatek darczyńcy po jego śmierci. Instytucja darowizny i jej odwołania jest bowiem wdzięcznym tematem badań porównawczych³. Uregulowana jest również w sposób zbliżony — choć nie identyczny — w prawie polskim i niemieckim.

¹ Projekt realizowany był przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego oraz Katedrę Europejskiego i Polskiego Prawa Prywatnego oraz Porównawczego (Lehrstuhl für Europäisches und Polnisches Privatrecht sowie Rechtsvergleichung) Wydziału Prawa Uniwersytetu w Osnabrück pod kierunkiem prof. E. Rott-Pietrzyk oraz prof. F. Zolla.

² Co do metodologii projektu zob. szerzej B. Kucia, E. Macierzyńska-Franaszczyk, E. Rott-Pietrzyk, F. Zoll: *Introduction* (w:) *Shaping the Status of Heirs by Contractual Components under the Polish and German Inheritance Law. Comparative Challenges and the Perspective of Approximation of Legal Systems*, eds. B. Kucia, E. Macierzyńska-Franaszczyk, E. Rott-Pietrzyk, F. Zoll, Göttingen 2023, s. 24–26.

³ Zob. na tle historyczno-prawnym i prawnoporównawczym: W. Dajczak (w:) W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier: *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018, s. 541–543; a także rozważania prawnoporównawcze, które czyni M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna w polskim prawie zobowiązań*, Warszawa 2021, s. 1–68.

II. PROBLEMATYKA ŻĄDANIA ZWROTU PRZEDMIOTU DAROWIZNY Z UWAGI NA NIEDOSTATEK DARCYŃCY W ORZECZNICTWIE NIEMIECKIM

Kwestia istnienia prawa do żądania zwrotu przedmiotu darowizny z uwagi na niedostatek darczyńcy po jego śmierci była rozstrzygana w prawie niemieckim w wyroku Trybunału Federalnego⁴ z dnia 14 czerwca 1995 r. (IV ZR 212/94)⁵, wydanego na tle niezwykle ciekawego stanu faktycznego łączącego w sobie kilka wymagających rozwiązania problemów ogólnych z zakresu prawa spadkowego oraz prawa zobowiązań. Dla polskiego czytelnika cenne może być przedstawienie stanu faktycznego tego wyroku oraz argumentacji BGH po to, aby na ich tle przedstawić zagadnienia prawne wymagające rozstrzygnięcia także w prawie polskim. Ich prezentacja wydaje się bowiem dobrym punktem wyjściowym dla porównania następnie niemieckiego i polskiego porządku prawnego. Umożliwia też przedstawienie tego, jak na tle polskiego i niemieckiego porządku prawnego można dojść do zbliżonych rezultatów na podstawie innych rozwiązań normatywnych lub — w razie ich wyraźnego braku w jednym z nich — na podstawie zastosowania instytucji ogólnych.

W stanie faktycznym wyroku w 1983 r. darczyńca (przyszły spadkodawca) przeniósł własność swojej nieruchomości na obdarowanego (przyszły pozwany) oraz jego żonę z zastrzeżeniem użytkowania przez siebie tej nieruchomości. Obdarowany zobowiązał się do opieki i dodatkowych świadczeń o charakterze alimentacyjnym względem darczyńcy⁶. Tego samego dnia darczyńca powołał pozwanego i jego żonę w testamencie do dziedziczenia (każdą z tych osób do połowy spadku). Od maja 1990 r. do śmierci w kwietniu 1991 r. darczyńca otrzymywał z odpowiedniej instytucji opieki społecznej (przyszłego powoda) pomoc socjalną w postaci poniesienia przez tę instytucję kosztów jego opieki i utrzymania w domu spokojnej starości (*Altenheim*). Po odliczeniu wkładu własnego zmarłego niepokryta kwota udzielonej mu pomocy społecznej wynosiła 7809 ówczesnych marek niemieckich.

Po śmierci darczyńcy instytucja pomocy społecznej, dochodząc zwrotu poniesionych na jego utrzymanie wydatków, zażądała od obdarowanego zwrotu przedmiotu darowizny (*Rückforderung*). Podstawą żądania zwrotu darowizny był § 528 ust. 1 zd. 1 BGB w zw. z § 90 BSHG (Bundessozialhilfegesetz)⁷. Pierwszy z tych przepisów reguluje żądanie zwrotu przedmiotu darowizny właśnie z powodu nie-

⁴ Niemiecki Trybunał Federalny — Bundesgerichtshof (dalej: BGH).

⁵ Neue Juristische Wochenschrift (dalej: NJW) 1995, z. 35, s. 2287–2289.

⁶ Umowa ta zbliżona była swoją treścią do polskiej umowy dożywocia (por. art. 908–916 k.c.).

⁷ Pełna nazwa tego aktu prawnego to: Bundessozialhilfegesetz (BSHG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 23. März 1994 (BGBl. I S. 646, 2975), zuletzt geändert durch Art. 4 des Gesetzes zur Familienförderung vom 22. Dezember 1999 (BGBl. I S. 2552). Przepis § 90 BSHG obowiązywał od 1962 r. do 2004 r. Regulację BSHG zastąpił: Sozialgesetzbuch (SGB) Zwölftes Buch (XII) — Sozialhilfe [na skutek wejścia w życie Gesetz zur Einordnung des Sozialhilferechts in das Sozialgesetzbuch vom 27. Dezember 2003 (BGBl. I S. 3022)]; zob. uwagi poniżej.

dostatku darczyńcy⁸. Wskazuje on w ust. 1, że jeżeli darczyńca po dokonaniu darowizny nie może pokryć kosztów swojego utrzymania w zakresie odpowiadającym jego uzasadnionym w danej sytuacji potrzebom oraz wypełniać ustawowe obowiązki alimentacyjne wobec swoich krewnych, małżonka, partnera życiowego albo poprzedniego małżonka albo partnera życiowego, może żądać od obdarowanego zwrotu przedmiotu darowizny na podstawie przepisów o zwrocie bezpodstawnego wzbogacenia⁹. Obdarowany może uchylić się od zwrotu przedmiotu darowizny przez zapłatę kwoty pieniężnej potrzebnej do utrzymania darczyńcy¹⁰. Jednocześnie ust. 2 § 528 BGB wskazuje, że spośród kilku obdarowanych osoba obdarowana wcześniej jest zobowiązana tylko o tyle, o ile osoba obdarowana później nie jest obciążona powyższym obowiązkiem.

Drugim z przepisów, który stanowił podstawę żądania przez instytucję opieki społecznej zwrotu przedmiotu darowizny przez obdarowanego, był § 90 BSHG¹¹. Wskazany przepis wskazywał w ust. 1, że jeżeli odbiorcy pomocy społecznej (*Hilfempfänger*) lub — gdy pomoc jest udzielana w szczególnych okolicznościach — jego rodzicom lub małżonkowi niepozostającemu z nim w separacji za okres, za który udzielana jest pomoc, przysługiwało roszczenie przeciwko innej osobie niebędącej świadczeniodawcą w rozumieniu odrębnych przepisów tej ustawy, instytucja pomocy społecznej mogła powiadomić tę osobę na piśmie o przejściu tego roszczenia na tę instytucję do wysokości poniesionych przez nią wydatków. Do przejścia tego roszczenia na odpowiednią instytucję mogło również dojść ze względu na jej wydatki udzielane — jednocześnie z pomocą udzielaną dla odbiorcy pomocy społecznej — na koszty utrzymania jego małżonka niepozostającego z nim w separacji oraz jego małoletnich niezamężnych dzieci. Przejście roszczenia mogło nastąpić tylko w przypadku, w którym, jeżeli dana osoba udzieliłaby uprawnionemu pomocy w terminie pomoc społeczna w ogóle nie zostałaby przyznana albo (w przypadkach szczególnych okre-

⁸ Przepis ten zatytułowany jest zresztą wprost „Żądanie zwrotu [darowizny] z powodu niedostatku darczyńcy” (*Rückforderung wegen Verarmung des Schenkers*).

⁹ Dwa pierwsze zdania tego przepisu stanowią obecnie w oryginale: „Soweit der Schenker nach der Vollziehung der Schenkung außerstande ist, seinen angemessenen Unterhalt zu bestreiten und die ihm seinen Verwandten, seinem Ehegatten, seinem Lebenspartner oder seinem früheren Ehegatten oder Lebenspartner gegenüber gesetzlich obliegende Unterhaltspflicht zu erfüllen, kann er von dem Beschenkten die Herausgabe des Geschenkes nach den Vorschriften über die Herausgabe einer ungerechtfertigten Bereicherung fordern. Der Beschenkte kann die Herausgabe durch Zahlung des für den Unterhalt erforderlichen Betrags abwenden [...]”. W stosunku do stanu prawnego z lat dziewięćdziesiątych XX w. przepis ten został jedynie rozszerzony na partnerów życiowych ustawą z dnia 16 lutego 2001 r. — Gesetz zur Beendigung der Diskriminierung gleichgeschlechtlicher Gemeinschaften: Lebenspartnerschaften (BGBl I S 266).

¹⁰ Do zobowiązania obdarowanego stosuje się wówczas odpowiednio § 760 BGB (regulujący terminy płatności renty dożywotniej — *Leibrente*), § 1613 BGB (regulujący obowiązek alimentacyjny wobec krewnych) oraz — w razie śmierci darczyńcy — § 1615 BGB. Ten ostatni przepis jest o tyle ważny, gdyż stanowi, że roszczenie o dostarczenie środków utrzymania gaśnie ze śmiercią uprawnionego lub zobowiązanego, chyba że roszczenie to dotyczy wykonania lub odszkodowania z tytułu niewykonania świadczenia w przeszłości lub nie wynika ze świadczeń, które mają zostać wykonane z góry, a które w chwili śmierci uprawnionego lub zobowiązanego były już wymagalne. W razie śmierci uprawnionego zobowiązany powinien uiścić koszty jego pogrzebu, o ile ich poniesienia nie można uzyskać od spadkobierców. Co do ściśle osobistego charakteru tego ostatniego zobowiązania zob. za wielu w prawie niemieckim K. Muscheler: *Familienrecht*, München 2017, s. 413, nb 659.

¹¹ Uregulowany był on w rozdziale 5 tej ustawy noszącym tytuł „Zobowiązania osób trzecich” (*Verpflichtungen anderer*) i zatytułowany „Przejście roszczeń” (*Übergang von Ansprüchen*).

ślonych w tej ustawie) musiałyby nastąpić zwrot tej osobie kosztów lub udziału w kosztach utrzymania uprawnionego. Przejścia roszczenia nie wykluczał fakt, że dane roszczenie nie mogło zostać przeniesione (*übertragen*), zastawione (*verpfändet*) ani zajęte w toku egzekucji komorniczej (*gepfändet*). Jednocześnie ust. 2 tego przepisu wskazywał, że pisemne zawiadomienie skutkuje przejściem roszczenia za okres, za który beneficjentowi przyznawano w sposób nieprzerwany pomoc społeczną.

Powód wskazywał, że choć przeniesienie własności nieruchomości na obdarowanego miało charakter czynności częściowo odpłatnej, wciąż było „darowizną o charakterze mieszanym” (*gemischte Schenkung*)¹², a więc na podstawie § 90 BSHG na instytucję pomocy społecznej przeszły roszczenia, które osoba będąca w niedostatku miałyby wobec osób trzecich. Ponieważ dochody darczyńcy nie wystarczały na pokrycie kosztów jego opieki w domu pomocy społecznej i pozostawał on w niedostatku, miałyby on do obdarowanego roszczenie o zwrot przedmiotu darowizny na podstawie § 528 BGB. Roszczenie to mogło przejść na powoda także po śmierci darczyńcy (spadkodawcy).

Pozwany wskazywał, że roszczenie z tytułu zwrotu przedmiotu darowizny z powodu niedostatku obdarowanego wygasa w chwili jego śmierci, gdyż ma ono ściśle osobisty charakter, a w dodatku ewentualne roszczenie o zwrot przedmiotu darowizny w rozpatrywanej sprawie wygasło w chwili śmierci darczyńcy na skutek konfuzji. Wartość świadczeń, które pozwany z żoną dokonali na rzecz spadkodawcy, przewyższała ponadto te, które on uczynił na ich rzecz, a więc nie została spełniona po ich stronie przesłanka dalszego trwania wzbogacenia.

Na tle wskazanych stanowisk stron problemem, który wymagał rozstrzygnięcia, było to, czy roszczenie o zwrot przedmiotu darowizny z powodu niedostatku jest dziedziczne, jeżeli nie wytoczył go za życia sam spadkodawca, a ponadto to, czy takie roszczenie po śmierci spadkodawcy może być dochodzone na podstawie przepisu szczególnego przez osobę trzecią. Sądy rozpatrujące sprawę analizowały również kwestię tego, czy fakt, że dane roszczenie przysługiwałoby spadkodawcy, a osoba, przeciwko której miałyby być ono kierowane, stała się następnie jego spadkobiercą, wykluczałyby istnienie takiego roszczenia.

Sąd pierwszej instancji (Landgericht) oddalił powództwo o zapłatę. Następnie sąd drugiej instancji (Oberlandesgericht — dalej: OLG) oddalił apelację powoda. Wniesiona przez powoda rewizja zakończyła się sukcesem i doprowadziła do uchylecia orzeczenia sądu drugiej instancji oraz skierowania sprawy z powrotem do tego sądu w celu ponownego jej rozpoznania. BGH przyjął bowiem, że jeśli darczyńca korzystał przed śmiercią z pomocy społecznej, roszczenie z § 528 BGB (o zwrot przedmiotu darowizny z powodu niedostatku) nie tylko nie wygasa *per se* wraz ze

¹² Odpowiednikiem tej niemieckiej konstrukcji jest polska koncepcja *negotium mixtum cum donatione*. Zob. w tym zakresie szerzej za wielu w literaturze polskiej: L. Stecki: *Darowizna*, Toruń 1998, s. 77–81; K.P. Sokołowski: *Negotium mixtum cum donatione a rękojmnia wiary publicznej ksiąg wieczystych*, Przegląd Sądowy 2010, nr 5, s. 48–57; M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 374–389.

śmiercią darczyńcy, lecz nie wygasa również na skutek konfuzji, nawet jeżeli obdarowany jest spadkobiercą darczyńcy (z uwagi na istniejący także po śmierci darczyńcy obowiązek zwrotu kosztów pomocy społecznej instytucji udzielającej takiej pomocy). Zwracając sprawę do ponownego rozpoznania, BGH nakazał sądowi drugiej instancji także ustalenie tego, jaki w ogólności charakter miała darowizna dokonana na rzecz obdarowanego.

Interesujące jest przesłедzenie argumentacji prowadzącej do takiego rozstrzygnięcia. Do chwili wydania orzeczenia BGH w prawie niemieckim sporna była bowiem kwestia tego, czy roszczenie darczyńcy o zwrot przedmiotu darowizny z powodu niedostatku w oparciu o § 528 BGB w zw. z § 1922 ust. 1 BGB¹³ przechodzi na spadkobierców. Dotyczyło to zwłaszcza sytuacji, w których otrzymywał on za życia pomoc społeczną, a przed swoją śmiercią nie wytoczył powództwa o zwrot darowizny¹⁴. Kwestię tę przesądził właśnie dopiero BGH, wskazując, że w zakresie, w jakim roszczenie z § 528 BGB wiąże się ze zwrotem wydatków z tytułu pomocy społecznej, jest ono dziedziczne.

BGH wskazał, że roszczenie o zwrot darowizny może być dochodzone na podstawie § 528 BGB po śmierci darczyńcy, w wypadkach, gdy darczyńca dochodził tego roszczenia od obdarowanego przed swoją śmiercią lub jeżeli przeszło ono w tym czasie na instytucję pomocy społecznej (jako osobę trzecią, która czyniła wydatki na utrzymanie darczyńcy przed chwilą jego śmierci). Jeżeli jednak nikt nie poniósł kosztów utrzymania darczyńcy będącego w niedostatku oraz on sam nie wytoczył powództwa o zwrot przedmiotu darowizny, nie mogą już tego uczynić jego spadkobiercy. BGH podkreślił również, że nawet jeżeli darczyńca, będąc w niedostatku, otrzymywał od obdarowanego środki utrzymania, ale w rażąco niskiej wysokości w stosunku do jego potrzeb, nie powinno to mieć żadnego wpływu na „ograniczenie się przez niego” (*eingeschränkt*) w pozyskiwaniu takiej pomocy od osoby trzeciej, w tym przyjęcia pomocy od odpowiedniej instytucji opieki społecznej. Instytucji opieki społecznej przysługuje zaś roszczenie o zwrot przedmiotu darowizny (*Rückforderungsanspruch*) w wysokości przekazanych darczyńcy świadczeń i może być ono podniesione względem obdarowanego także wbrew woli darczyńcy.

Za warte szczegółowego omówienia mogą być też uznane rozważania BGH odnoszące się do — nieobowiązującego już obecnie — § 90 BSHG. Sąd ten wskazał, że przepis ten dawał instytucji pomocy społecznej, która poniosła wydatki na utrzymanie osoby potrzebującej, instrument prawny w postaci możliwości wejścia w pozycję takiej osoby jako wierzyciela. Mogła więc ona dochodzić realizacji wynikających z przepisów prawa obowiązków innych osób, jeżeli na osobach tych

¹³ Polskim odpowiednikiem tego przepisu jest art. 922 ust. 1 k.c.

¹⁴ Przeciwno takiej dziedziczności opowiedziały się OLG w Düsseldorfie w wyroku z dnia 24 maja 1984 r., 18 U 220/83; OLG w Stuttgarcie w wyroku z dnia 22 września 1984 r., 12 W 27/84, oraz OLG we Frankfurcie w wyroku z dnia 1 grudnia 1993 r., 21 U 196/92, NJW 1994, z. 28, s. 1805–1806. Za dziedzicznością opowiedział się m.in. OLG w Karlsruhe w wyroku z dnia 18 marca 1994 r., 15 U 251/93, NJW-RR 1995, z. 9, s. 571–572. W literaturze niemieckiej zob. C. Brähler-Boyan, H. Mann: *Zur Überleitung des Rückforderungsanspruchs des verarmten Schenkers auf den Sozialhilfeträgers*, NJW 1995, z. 29, s. 1866–1871.

spoczywał w określonej sytuacji obowiązek udzielenia niezbędnej pomocy osobie w niedostatku, czego one nie uczyniły. Celem § 90 BSHG było danie możliwości instytucji pomocy społecznej znalezienia się w takiej samej sytuacji, w jakiej znajdowałaby się ona, gdyby osoba będąca w niedostatku dochodziła w odpowiednim czasie roszczenia od swojego dłużnika. Takie uprawnienie istniało materialnoprawnie i „utrzymywało się” tak długo, jak długo pomoc społeczna była udzielana danej osobie. Roszczenie o zwrot wydatków poniesionych przez taką instytucję na osobę będącą w niedostatku nie powstawało więc w chwili żądania przez nią ich zwrotu, ale istniało materialnoprawnie od chwili rozpoczęcia ich udzielania. Pisemne zawiadomienie o przejściu roszczenia w zakresie zwrotu wydatkowanych świadczeń (tzw. *Überleitungsanzeige*) było zaś jedynie aktem administracyjnym, który miał skutki prywatnoprawne, oraz konkretyzowało i indywidualizowało obowiązek zwrotu świadczenia, co było możliwe także po śmierci osoby będącej w danym przypadku beneficjentem pomocy społecznej.

BGH wskazał również, że dokonane przez darczyńcę darowizny podlegają obowiązkowi zwrotu w zakresie udzielonych mu świadczeń z pomocy społecznej¹⁵. Taki obowiązek zwrotu przedmiotu darowizny przez obdarowanego istnieje niezależnie od woli darczyńcy. Odpowiedzialność obdarowanego na podstawie § 528 BGB nie może zależeć od tego, czy, po pierwsze, darczyńca wciąż żyje, po drugie od tego, czy roszczenie darczyńcy zostało formalnie przeniesione na instytucję pomocy społecznej, a po trzecie od tego, czy roszczenie darczyńcy było dochodzone przed sądem przed jego śmiercią. BGH wskazał również, że chwila pisemnego powiadomienia obdarowanego o przejściu uprawnienia na instytucję pomocy społecznej może być jednak niekiedy istotna. Przykładowo może mieć to znaczenie w zakresie dobrej wiary obdarowanego w kontekście treści § 818 ust. 3 BGB i regulacji bezpodstawnego wzbogacenia¹⁶.

W sprawie pojawiło się też pytanie o to, czy roszczenie o zwrot wydatkowanej kwoty, które nie wygasło w chwili śmierci darczyńcy, wygasa jednak w sytuacji, gdy osoba ponosząca następnie odpowiedzialność z tytułu uzyskanej darowizny (a więc obdarowany) stała się spadkobiercą (współspadkobiercą) spadkodawcy (a więc darczyńcy). BGH uznał, że po śmierci darczyńcy uprawnienia instytucji pomocy społecznej względem obdarowanego będącego spadkobiercą mogą być podnoszone na zasadach ogólnych (o ile do tej pory nie wygasły na innej podstawie). Zdaniem BGH w analizowanym stanie faktycznym nie zmienił w tym zakresie niczego fakt, że w chwili otrzymania przez obdarowanego z instytucji pomocy społecznej zawiadomienia o przejściu roszczenia na tę instytucję nie doszło jeszcze

¹⁵ Zastrzec należy jednak, że taki obowiązek zwrotu istnieje w granicach wciąż istniejącego wzbogacenia obdarowanego.

¹⁶ Za odpowiednik takiej regulacji w prawie polskim może być uznany art. 409 k.c. Przepis § 818 ust. 3 BGB stanowi bowiem, że obowiązek zwrotu korzyści albo rekompensaty w wysokości jej wartości jest wyłączony, jeżeli ten, kto korzyść uzyskał, nie jest już wzbogacony.

do działu spadku między obdarowanym a jego współmałżonką (co mogłoby mieć potencjalnie wpływ na ocenę wystąpienia konfuzji). BGH wskazał, że rzeczywiście połączenie się w jednym ręku wierzytelności i długu powinno prowadzić do wygaśnięcia zobowiązania. Reguła ta nie jest jednak nigdzie w prawie niemieckim wyraźnie uregulowana ani „nie jest konieczna z logicznego punktu widzenia” (*weder gesetzlich vorgeschrieben noch logisch zwingend*). Dane roszczenie powinno utrzymywać się w mocy, jeżeli miałyby to wpływać w danej sytuacji na „stan interesów” (*Interessenlage*) podmiotów prawa, na przykład w postaci praw osoby trzeciej. Wskazał też, że przepisy BGB w wielu miejscach prawa spadkowego przyjmują fikcję niewygasania określonego prawa na skutek konfuzji¹⁷. Nie uzasadnia to jednak wniosku, że bez istnienia takiej fikcji ustawowej dane roszczenie każdorazowo powinno wygasać. Zdaniem BGH prawo do zwrotu świadczenia z tytułu opieki społecznej sprawowanej nad darczyńcą nie może wygasnąć na niekorzyść osoby trzeciej, nawet jeśli obdarowany stał się spadkobiercą darczyńcy. Podobnie zresztą darczyńca nie może się zrzec roszczenia z § 528 BGB na niekorzyść instytucji opieki społecznej.

Tezy przyjęte przez BGH w omawianym orzeczeniu zostały następnie zaaprobowane w doktrynie niemieckiej¹⁸. W tym zakresie wyrażono nawet pogląd, że umorzenie wierzytelności instytucji pomocy społecznej względem obdarowanego następowałoby na koszt ogółu społeczeństwa zobowiązanego do świadczenia pomocy społecznej i stąd byłoby niemoralne w rozumieniu § 138 BGB¹⁹. Podkreślono, że wola darczyńcy, aby nie występować z roszczeniem przeciwko obdarowanemu, nie powinna działać na niekorzyść instytucji pomocy społecznej²⁰. Aprobata objęła również kwestie związane z potencjalnym zastosowaniem instytucji konfuzji w opi-

¹⁷ Przykładowo w przepisach dotyczących odpowiedzialności za długi spadkowe (por. § 1976 BGB oraz § 1991 ust. 2 BGB), podstawienia powierniczego (por. § 2143 BGB) czy zbycia spadku (por. § 2377 BGB).

¹⁸ Zob. C. Brähler-Boyan, H. Mann: *Zur Überleitung...*, *op. cit.*, s. 1866–1871; D. Zeranski: *Die postmortale Überleitung des Rückforderungsanspruchs des verarmten Schenkers durch den Sozialhilfeträger*, NJW 1998, z. 35, s. 2574–2576; *idem*: *Der Rückforderungsanspruch des verarmten Schenkers. Überleitbarkeit, Abtretbarkeit, Verpfändbarkeit, Pfändbarkeit und Vererblichkeit des Rechts aus § 528 Absatz 1 Satz 1 BGB*, Berlin 1998, s. 110–138; H. Lange, K. Kuchinke: *Erbrecht. Ein Lehrbuch*, München 2001, s. 94; S. Wimmer-Leonhardt (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2: Recht der Schuldverhältnisse §§ 516–534 (Schenkungsrecht)*, Hrsg. M. Martinek, Berlin 2005, § 528, nb 26; L. Kunz (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, Hrsg. G. Otte, Berlin 2017, § 1922, nb 559; J. Koch (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 4, *Schuldrecht — Besonderer Teil I §§ 433–534, Finanzierungsleasing, CISG*, Hrsg. H.P. Westermann, München 2019, § 528, nb 12–15; D. Leipold (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 11, *Erbrecht, §§ 1922–2385, §§ 27–35 BeurkG*, Hrsg. S. Kessal-Wulf, München 2020, § 1922, nb 50; F. Zwißler (w:) *Erbrecht*, Hrsg. W. Burandt, D. Rojahn, München 2022, § 528, nb 3 i 19. Zob. też H. Kollhoss: *Der Rückforderungsanspruch des verarmten Schenkers aus § 528 Abs. 1 Satz 1 BGB — Entstehung, Fortbestand, Vererblichkeit, Pfändbarkeit*, Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge 2001, z. 8, s. 289–293, oraz K.W. Lange: *Erbrecht*, München 2017, s. 19–20.

¹⁹ F. Zwißler (w:) *Erbrecht*, *op. cit.*, § 528, nb 3.

²⁰ S. Wimmer-Leonhardt (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2...*, *op. cit.*, § 528, nb 26.

sywanej sytuacji²¹. W doktrynie niemieckiej podkreśla się bowiem, że dane roszczenie nie powinno wygasać na skutek konfuzji, jeżeli miałyby to wpływać na prawa osoby trzeciej²². Wskazano zwłaszcza na konieczność ochrony interesów instytucji pomocy społecznej jako podmiotu trzeciego²³. Nie zmieniło się to również po uchynieniu BSHG i zastąpieniu jej nową ustawą o pomocy społecznej z dnia 27 grudnia 2003 r. (SGB XII)²⁴. Nowy § 93 SGB XII²⁵ przewiduje zresztą bardzo zbliżoną regulację jak wskazany powyżej § 90 BSHG²⁶.

III. PRÓBA ROZWIĄZANIA PROBLEMÓW POWSTAŁYCH W PRAWIE NIEMIECKIM W ŚWIETLE REGULACJI POLSKIEJ

Tak jak wskazano na wstępie, celem projektu było wskazanie tego, jak identyczny stan faktyczny mógłby zostać rozstrzygnięty na tle prawa polskiego. Analiza regulacji prawa polskiego w odniesieniu do stanu faktycznego wskazanego wyroku BGH powinna przebiegać dwutorowo. Na wstępie wskazać należy najbardziej zbliżone regulacje prawa polskiego odnoszące się do możliwych podstaw odwołania darowizny, a następnie omówić możliwość nabycia wobec obdarowanego roszczeń przez podmiot, który czynił wydatki na utrzymanie darczyńcy przed jego śmiercią. Na koniec należy krótko wskazać, czy prawo do odwołania darowizny zawsze będzie wygasało, jeżeli obdarowany stawać się będzie następcą prawnym darczyńcy.

²¹ *Ibidem*, § 528, nb 48; D. Olzen (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2: Recht der Schuldverhältnisse §§ 362–396 (Erfüllung, Hinterlegung, Aufrechnung)*, Hrsg. M. Löwisch, Berlin 2011, Einleitung zu §§ 362 ff, nb 29; D. Looschelders: *Schuldrecht. Allgemeiner Teil*, München 2019, s. 151; D. Leipold (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 11, *op. cit.*, § 1922, nb 188, oraz R. Fetzter (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 3, *Schuldrecht Allgemeiner Teil II (§§ 311–432)*, Hrsg. W. Krüger, München 2022, Vorbemerkung vor § 362, nb 4.

²² Zob. w tym zakresie szerzej w doktrynie niemieckiej: D. Olzen (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2...*, *op. cit.*, Einleitung zu §§ 362 ff, nb 29; D. Medicus, S. Lorenz: *Schuldrecht I. Allgemeiner Teil*, München 2015, s. 134; D. Looschelders: *Schuldrecht...*, *op. cit.*, s. 151; R. Fetzter (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 3, *op. cit.*, Vorbemerkung vor § 362, nb 4.

²³ Por. J. Koch (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 4, *op. cit.*, § 528, nb 16; podobnie R. Fetzter (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 3, *op. cit.*, Vorbemerkung vor § 362, nb 4.

²⁴ Zagadnienie to reguluje obecnie Sozialgesetzbuch (SGB) Zwölftes Buch (XII) — Sozialhilfe (Artikel 1 des Gesetzes vom 27. Dezember 2003, BGBl. I S. 3022).

²⁵ Również zatytułowany *Übergang von Ansprüchen*.

²⁶ Na jego tle podtrzymywana jest więc w pełni wykładnia przyjęta wcześniej na tle § 90 BSHG. Zob. S. Wimmer-Leonhardt (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2...*, *op. cit.*, § 528, nb 26, oraz L. Kunz (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5...*, *op. cit.*, § 1922, nb 559.

Rozpocząć należy od ogólnego wskazania, że generalną regułą w prawie polskim jest to, że prawa i obowiązki wynikające z umowy darowizny podlegają dziedziczeniu²⁷. Na spadkobierców obdarowanego przechodzi roszczenie o wykonanie zawartej, ale niewykonanej umowy darowizny, a na spadkobierców darczyńcy obowiązek jej wykonania²⁸. Podobnie dziedziczne są prawa i obowiązki będące skutkiem odwołania przez darczyńcę za jego życia (ewentualnie przez jego spadkobierców — zob. uwagi poniżej) wykonanej już umowy darowizny (co dotyczy przede wszystkim zwrotu przedmiotu wykonanej darowizny)²⁹.

Generalnie prawo polskie przewiduje dwie podstawy odwołania darowizny przed jej wykonaniem (por. art. 896 k.c. oraz art. 898–899 k.c.), jedną możliwość odwołania darowizny po jej wykonaniu (por. art. 898–899 k.c.) oraz prawo darczyńcy znajdującego się w niedostatku po wykonaniu darowizny do żądania alimentowania go ze strony obdarowanego (por. art. 897 k.c.).

Pierwszym przepisem mogącym znaleźć potencjalne zastosowanie w przypadku zbliżonym do opisywanego w prawie niemieckim jest art. 896 k.c. Wskazuje on, że darczyńca może odwołać darowiznę jeszcze niewykonaną, jeżeli po zawarciu umowy jego stan majątkowy uległ takiej zmianie, że wykonanie darowizny nie może nastąpić bez uszczerbku dla jego własnego utrzymania odpowiednio do jego usprawiedliwionych potrzeb albo bez uszczerbku dla ciężących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych. W doktrynie przyjmuje się generalnie, że prawo odwołania darowi-

²⁷ J. Pietrzykowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, Warszawa 1972, s. 1822; M. Sychowicz (w:) *Praktyczny komentarz z orzecnictwem. Kodeks cywilny*, t. II, Art. 353–1088, Warszawa 2005, art. 922, nb 79; P. Księżak: *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, s. 73, nb 70; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. VI, *Spadki*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2017, art. 922, nb 63; W. Borysiak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019, art. 922, nb 427; A. Kawalko (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. VI, *Spadki (art. 922–1087)*, pod red. M. Frasa, M. Habbas, Warszawa 2019, art. 922, nb 40.

²⁸ M. Sychowicz (w:) *Praktyczny komentarz...*, t. II, *op. cit.*, art. 922, nb 79; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński (w:) *Kodeks cywilny...*, t. VI, *op. cit.*, pod red. J. Gudowskiego, art. 922, nb 63; W. Borysiak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. K. Osajdy, art. 922, nb 427; A. Kawalko (w:) *Kodeks cywilny...*, t. VI, *op. cit.*, pod red. M. Frasa, M. Habbas, art. 922, nb 40.

²⁹ W orzecznictwie zob. postanowienie SA w Lublinie z dnia 12 listopada 1997 r., I ACz 478/97, LEX nr 32354 (w którym uznano, że: „Przepis art. 899 § 2 k.c. dotyczy sytuacji, gdy odwołanie darowizny nie nastąpiło za życia darczyńcy. Nie ma natomiast zastosowania, gdy darczyńca odwołał darowiznę i zmarł po dokonaniu tej czynności. Prawo osobiste darczyńcy nie wchodzi wówczas do spadku na podstawie tego przepisu, gdyż zostało już przez niego wykonane. Po stronie darczyńcy powstaje roszczenie przewidziane w art. 898 § 2 k.c. o zwrot przedmiotu odwołanej darowizny, które jako roszczenie majątkowe do spadku po nim wchodzi”); postanowienie SN z dnia 24 czerwca 1998 r., I CKU 58/98, Legalis (w którym uznano, że: „Roszczenie o zwrot przedmiotu odwołanej darowizny ma charakter majątkowy i wchodzi w skład spadku po darczyńcy”); w doktrynie zob. M. Niedośpiół: *Głosa do wyroku SN z 7 listopada 2002 r., II CKN 1395/00*, Nowy Przegląd Notarialny 2005, nr 2, s. 70; M. Sychowicz (w:) *Praktyczny komentarz...*, t. II, *op. cit.*, art. 922, nb 79; E. Niezbecka (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, *Spadki*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2015, art. 922, nb 57; J. St. Piątkowski, H. Witeczak, A. Kawalko (w:) *System prawa prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, pod red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 129; P. Księżak: *Prawo spadkowe, op. cit.*, s. 74, nb 70; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński (w:) *Kodeks cywilny...*, t. VI, *op. cit.*, pod red. J. Gudowskiego, art. 922, nb 65; W. Borysiak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. K. Osajdy, art. 922, nb 435; J. Jezioro (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2023, art. 899, nb 7; M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 1130 i tam podana dalsza literatura.

zny jeszcze niewykonanej przez darczyńcę (art. 896 k.c.) nie podlega dziedziczeniu i nie wchodzi w skład spadku³⁰. Nie przysługuje ono ani spadkobiercom darczyńcy, ani osobom, względem których był on zobowiązany do alimentacji, gdyż „ma na względzie osobisty interes darczyńcy”³¹. Jest to bowiem prawo ściśle związane z osobą zmarłego („ściśle osobiste”) jako tzw. prawo mające zaspokajając jedynie interes określonego podmiotu³². W orzecznictwie kwestia ta pojawiła się w wyroku SN z dnia 3 kwietnia 2014 r. (V CSK 289/13)³³. W stanie faktycznym wyroku darowizny dokonali małżonkowie w odniesieniu do przedmiotu wchodzącego w skład ich ustawowego majątku wspólnego, a następnie przed jej wykonaniem (i zarazem odwołaniem) jeden z nich zmarł. Sąd uznał, że drugi z małżonków może odwołać darowiznę jedynie w odniesieniu do udziału, jaki przypada mu w przedmiocie darowizny (na skutek prze-

³⁰ J. Pietrzykowski (w:) *Kodeks cywilny...*, t. 3, *op. cit.*, s. 1822; L. Stecki: *Odwołanie darowizny przez spadkobierców darczyńcy*, *Nowe Prawo* 1973, nr 9, s. 1304–1305; L. Stecki: *Odwołanie darowizny z powodu zmiany stanu majątkowego darczyńcy*, *Nowe Prawo* 1974, nr 4, s. 475; J. Gwiazdomorski: *Prawo spadkowe w zarysie* (zaktualizowane przez A. Mączynskiego), Warszawa 1990, s. 48; L. Stecki: *Darowizna, op. cit.*, s. 231; B. Czech (w:) *Praktyczny komentarz z orzecznictwem. Kodeks cywilny*, t. II, *Art. 353–1088*, Warszawa 2005, art. 896, nb 9; M. Sychowicz (w:) *Praktyczny komentarz...*, t. II, *op. cit.*, art. 922, nb 80; S. Dmowski (w:) *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 2, pod red. G. Bieńka, Warszawa 2011, art. 896, nb 2; L. Stecki (w:) *System prawa prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań — część szczegółowa*, pod red. J. Rajskiego, Warszawa 2011, s. 353, nb 93; W. Borysiak: *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 186; Z. Gawlik (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania — część szczególna*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014, art. 896, nb 2; E. Niezbecka (w:) *Kodeks cywilny...*, t. IV, *op. cit.*, pod red. A. Kidyby, art. 922, nb 29 i 33; J. St. Piąkowski, H. Witczak, A. Kawalko (w:) *System prawa prywatnego*, t. 10, *op. cit.*, pod red. B. Kordasiewicz, s. 129; B. Lackoroński (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IIIB, *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część szczegółowa*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2017, art. 896, nb 7; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński (w:) *Kodeks cywilny...*, t. VI, *op. cit.*, pod red. J. Gudowskiego, art. 922, nb 63; M. Bączyk, L. Stecki (w:) *System prawa prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań — część szczegółowa*, pod red. J. Rajskiego, Warszawa 2018, s. 386, nb 109; A. Janas (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. V, *Zobowiązania. Część szczególna (art. 765–921⁶)*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, Warszawa 2018, art. 896, nb 3; W. Borysiak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. K. Osajdy, art. 922, nb 175; A. Kawalko (w:) *Kodeks cywilny...*, t. VI, *op. cit.*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, art. 922, nb 40; S. Solarski: *Odwołanie darowizny*, Warszawa 2020, s. 165; M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 861–864; M. Safjan (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021, art. 896, nb 1; M. Pazdan (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021, art. 922, nb 67; K. Mularski (w:) *Kodeks cywilny*, t. III, *Komentarz. Art. 627–1088*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022, art. 896, nb 9; M. Zelek (w:) *Kodeks cywilny*, t. III, *Komentarz. Art. 627–1088*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022, art. 922, nb 12 oraz 18; A. Sylwestrzak (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. M. Balwickiej-Szczyrby, A. Sylwestrzak, Warszawa 2022, art. 896, nb 1; J. Jezioro (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, art. 896, nb 8; J. Kuźmicka-Sulikowska (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2023, art. 922, nb 44; M. Załucki (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. M. Załuckiego, Warszawa 2023, art. 896, nb 7. Niejasno R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 5, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2017, art. 896, nb 14.

³¹ Zob. za wielu S. Solarski: *Odwołanie darowizny, op. cit.*, s. 165, oraz M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 861.

³² Zob. za wielu J. Pietrzykowski (w:) *Kodeks cywilny...*, t. 3, *op. cit.*, s. 1822; L. Stecki: *Odwołanie darowizny przez spadkobierców...*, *op. cit.*, s. 1305; W. Borysiak: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 185–186; E. Niezbecka (w:) *Kodeks cywilny...*, t. IV, *op. cit.*, pod red. A. Kidyby, art. 922, nb 29 i 33; J. St. Piąkowski, H. Witczak, A. Kawalko (w:) *System prawa prywatnego*, t. 10, *op. cit.*, pod red. B. Kordasiewicz, s. 129; S. Solarski: *Odwołanie darowizny, op. cit.*, s. 165; K. Mularski (w:) *Kodeks cywilny*, t. III, *op. cit.*, pod red. M. Gutowskiego, art. 896, nb 9; M. Zelek (w:) *Kodeks cywilny...*, t. III, *op. cit.*, pod red. M. Gutowskiego, art. 922, nb 12; J. Jezioro (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, art. 896, nb 8.

³³ OSNC-ZD 2015, nr C, poz. 32.

kształcenia się — w chwili śmierci współmałżonka — istniejącej między nimi ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej we wspólność o charakterze ułamkowym). W orzeczeniu tym przyjęto, że uprawnienie do odwołania darowizny jeszcze niewykonanej, z przyczyn określonych w art. 896 k.c., jest uprawnieniem ściśle osobistym darczyńcy, związanym z jego sytuacją powstałą już po zawarciu umowy darowizny, a przed jej wykonaniem i stąd — w razie śmierci darczyńcy — nie przechodzi na jego spadkobierców. Argumentacja sądu przyjęta w tym orzeczeniu została zaaprobowana w doktrynie³⁴. Stanowisko to zostało powtórzone także w kolejnych orzeczeniach³⁵.

W doktrynie doprecyzowuje się jednak niekiedy poglądy wyrażane w orzecznictwie, wskazując, że także sami spadkobiercy mają prawo do odwołania darowizny jeszcze niewykonanej przez ich spadkodawcę (darczyńcę) wtedy, gdy po śmierci darczyńcy będą spełnione po ich stronie przesłanki odwołania — tzn. ich własny stan majątkowy nie pozwala na wykonanie darowizny bez uszczerbku dla ich własnego utrzymania odpowiednio do ich usprawiedliwionych potrzeb albo bez uszczerbku dla ciążących na nich ustawowych obowiązków alimentacyjnych³⁶. Pogląd ten należy jednak odrzucić³⁷. Przemawia za nim, po pierwsze, wykładnia literalna art. 896 k.c., w którym prawo do odwołania darowizny zostało przyznane jedynie darczyńcy (w przeciwieństwie do art. 899 § 2 k.c.), po drugie, wskazany powyżej osobisty charakter prawa darczyńcy do odwołania darowizny związany ze zmianą jedynie jego (a nie „innej osoby”) stanu majątkowego (co wyklucza jego dziedziczność), a po trzecie fakt, że art. 896 k.c. ma na celu ochronę usprawiedliwionych potrzeb darczyńcy oraz osób, wobec których jest on zobowiązany do uiszczania alimentów, a nie usprawiedliwionych potrzeb jego spadkobierców lub osób, wobec których to oni są zobowiązani do uiszczania alimentów³⁸. Ten ostatni argument powinien też wykluczać

³⁴ E. Niezbecka (w:) *Kodeks cywilny...*, t. IV, *op. cit.*, pod red. A. Kidyby, art. 922, nb 29; J.St. Piątowski, H. Witczak, A. Kawalko (w:) *System prawa prywatnego*, t. 10, *op. cit.*, pod red. B. Kordasiewicza, s. 129; M. Bączyk, L. Stecki (w:) *System prawa prywatnego*, t. 7, *op. cit.*, pod red. J. Rajskiego, s. 386, nb 109; W. Borysiak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. K. Osajdy, art. 922, nb 175.1; A. Kawalko (w:) *Kodeks cywilny...*, t. VI, *op. cit.*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, art. 922, nb 40; M. Safjan (w:) *Kodeks cywilny...*, t. II, *op. cit.*, pod red. K. Pietrzykowskiego, art. 896, nb 1.

³⁵ Przykładowo podobnie przyjęto w wyroku SA we Wrocławiu z dnia 21 lutego 2013 r., I ACa 61/13, *Legalis*, w którym uznano, że: „Prawo do odwołania darowizny na mocy art. 896 k.c. przysługuje tylko darczyńcy. Jego spadkobiercy nie mogą skorzystać z tego uprawnienia”. Tak też postanowienie SN z dnia 5 czerwca 2018 r., IV CSK 27/18, *Legalis*, w którym również wskazano, że uprawnienie do odwołania darowizny jeszcze niewykonanej, z przyczyn określonych w art. 896 k.c., jest uprawnieniem ściśle osobistym darczyńcy, związanym z jego sytuacją powstałą już po zawarciu umowy darowizny i stąd w razie śmierci darczyńcy nie przechodzi na jego spadkobierców.

³⁶ Tak R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny...*, t. 5, *op. cit.*, pod red. J. Gudowskiego, art. 896, nb 14, autor ten — jak się wydaje błędnie — odwołał się do L. Steckiego (w:) *System prawa prywatnego*, t. 7, *op. cit.*, pod red. J. Rajskiego, s. 353.

³⁷ Co do krytyki tego poglądu zob. szeroko argumentację, którą wskazuje M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 861–864.

³⁸ Osoby te mogą bowiem nie mieć żadnego związku z darczyńcą, a tym bardziej być uprawnione do alimentacji z jego strony za jego życia.

przyjęcie tezy, że ewentualne uprawnienie spadkobierców do odwołania darowizny z powodu zmiany ich stanu majątkowego mogłoby mieć charakter samoistny³⁹.

Za regulację mającą zbliżony charakter do § 528 BGB może być również uznany art. 897 k.c. Stanowi on, że jeżeli po wykonaniu darowizny darczyńca popadnie w niedostatek, obdarowany ma obowiązek, w granicach istniejącego jeszcze wzbogacenia, dostarczać darczyńcy środków, których mu brak do utrzymania odpowiadającego jego usprawiedliwionym potrzebom albo do wypełnienia ciężących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych. Obdarowany może jednak zwolnić się od tego obowiązku, zwracając darczyńcy wartość wzbogacenia. Darczyńca, w przeciwieństwie do prawa niemieckiego, nie może więc odwołać darowizny, ale może domagać się od obdarowanego alimentowania go.

Na tle tego przepisu w doktrynie przyjmuje się również, że uprawnienie do żądania dostarczania darczyńcy środków utrzymania z powodu jego niedostatku nie wchodzi w skład spadku po darczyńcy⁴⁰. Oznacza to również konsekwentnie, że obowiązek ten wygasa z chwilą śmierci darczyńcy (tak samo jak wygasłby w chwili ustania niedostatku).

Po śmierci darczyńcy możliwe jest również odwołanie darowizny przez jego spadkobierców z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego (art. 898–899 k.c.). Spadkobiercy darczyńcy mogą odwołać darowiznę z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego między innymi wtedy, gdy w chwili śmierci był on uprawniony do odwołania darowizny (art. 899 § 2 k.c.)⁴¹. **Za taką rażącą niewdzięczność może być uznany brak alimentowania darczyńcy przez obdarowanego za jego życia**⁴². Jeżeli więc obdarowany odmawiał dostarczania darczyńcy

³⁹ Obecnie obniżyło się natomiast znaczenie argumentu, że spadkobiercy darczyńcy, dla których wykonanie darowizny nie mogłoby nastąpić bez znacznego uszczerbku dla ich stanu majątkowego, mogą profilaktycznie odrzucić spadek lub przyjąć go z dobrodziejstwem inwentarza — por. L. Stecki: *Odwołanie darowizny przez spadkobierców...*, *op. cit.*, s. 1304–1305. W braku oświadczenia o odrzuceniu spadku nabywać go będą oni bowiem z dobrodziejstwem inwentarza na podstawie art. 1015 § 2 k.c. (por. M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 863).

⁴⁰ S. Rejman (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 1972, s. 1743; J. Pietrzykowski (w:) *Kodeks cywilny...*, t. 3, *op. cit.*, s. 1822; L. Stecki: *Obowiązki obdarowanego w razie niedostatku darczyńcy*, Państwo i Prawo 1974, z. 8–9, s. 161; J. Gwiazdomorski: *Prawo spadkowe...*, *op. cit.*, s. 48; L. Stecki: *Darowizna*, *op. cit.*, s. 186; B. Czech (w:) *Praktyczny komentarz z orzecnictwem. Kodeks cywilny...*, t. II, *op. cit.*, art. 897, nb 7; L. Stecki (w:) *System prawa prywatnego*, t. 7, *op. cit.*, pod red. J. Rajskego, s. 348; S. Dmowski (w:) *Komentarz do kodeksu cywilnego...*, t. 2, *op. cit.*, pod red. G. Bięńka, art. 897, nb 4; Z. Gawlik (w:) *Kodeks cywilny...*, t. III, *op. cit.*, pod red. A. Kidyby, art. 897, nb 9; P. Książak: *Prawo spadkowe*, *op. cit.*, s. 74, nb 70; R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny...*, t. 5, pod red. J. Gudowskiego, art. 897, nb 15; A. Janas (w:) *Kodeks cywilny...*, t. V, *op. cit.*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, art. 897, nb 2; W. Borysiak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. K. Osajdy, art. 922, nb 428; M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 797; A. Sylwestrzak (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. M. Balwickiej-Szczyrby, A. Sylwestrzak, art. 897, nb 1.

⁴¹ Ewentualnie, gdy obdarowany umyślnie pozbawił darczyńcę życia lub umyślnie wywołał u niego rozstrój zdrowia, którego skutkiem była śmierć. Sytuacje te mogą być w niniejszym opracowaniu pominięte, gdyż nie dotyczą opisywanego w artykule stanu faktycznego powstałego na tle prawa niemieckiego.

⁴² Zob. uzasadnienie wyroku SN z dnia 29 kwietnia 2016 r., I CSK 209/15, LEX nr 2071109; por. także uzasadnienie wyroku SA w Poznaniu z dnia 15 lutego 1994 r., I ACr 684/93, Legalis. Tak też w doktrynie: L. Stecki: *Darowizna*, *op. cit.*, s. 247–248; M. Warciński: *Odwołanie darowizny wykonanej*, Warszawa 2012, s. 33; S. Solarzski: *Odwołanie darowizny*, *op. cit.*, s. 139; M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 927–928; K. Mularski

środków utrzymania (w tym nie realizował obowiązków nałożonych na niego na podstawie art. 897 k.c.), jego zachowanie może być uznane za rażąco niewdzięczne i uzasadniające odwołanie darowizny także przez spadkobierców darczyńcy pod warunkiem zachowania terminu z art. 899 § 3 k.c.⁴³ W tym kontekście nie miałyby nawet większego znaczenia to, czy takie uprawnienie do odwołania darowizny przechodziłoby z darczyńcy na jego spadkobierców w drodze dziedziczenia, czy też należałoby je zakwalifikować jako samoistne uprawnienie spadkobierców przyznane im ustawowo⁴⁴.

Problemy mogą jednak powstać w sytuacji, gdy przed odwołaniem darowizny przez spadkobierców darczyńcy dojdzie do śmierci obdarowanego. W prawie polskim wątpliwości budzi bowiem dalsze istnienie uprawnienia do odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego po jego śmierci. Początkowo w wyroku SN z dnia 6 lipca 1972 r. (II CR 52/72)⁴⁵ przyjęto, że: „Śmierć obdarowanego nie stoi na przeszkodzie do wykonania uprawnienia darczyńcy do odwołania darowizny w stosunku do spadkobierców obdarowanego, jeżeli nie upłynął jeszcze termin roczny przewidziany w art. 899 § 3 k.c. Przepis art. 899 § 2 k.c., ograniczający uprawnienia spadkobierców darczyńcy, nie zmienia sytuacji prawnej spadkobierców obdarowanego”. Orzeczenie to zostało generalnie zaakceptowane w doktrynie⁴⁶. Jednakże później w wyroku SN z dnia 7 listopada 2002 r. (II CKN 1395/00)⁴⁷ uznano, że darczyńca lub jego spadkobierca nie może odwołać darowizny po śmierci obdarowanego, nawet jeżeli termin określony w art. 899 § 3 k.c. jeszcze nie upłynął (i jednocześnie przyczyną odwołania może być rażąca nie-

(w:) *Kodeks cywilny*, t. III, *op. cit.*, pod red. M. Gutowskiego, art. 898, nb 40; A. Sylwestrzak (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. M. Balwickiej-Szczyrby, A. Sylwestrzak, art. 898, nb 2; zob. też różne zbliżone przykłady, które podają R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny...*, t. 5, *op. cit.*, pod red. J. Gudowskiego, art. 898, nb 2; M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 922–925, oraz K. Mularski (w:) *Kodeks cywilny*, t. III, *op. cit.*, pod red. M. Gutowskiego, art. 898, nb 10 i 14.

⁴³ Ze względu na przedmiot opracowania zagadnienie ewentualnego przebaczenia obdarowanemu przez darczyńcę może zostać w tym miejscu pominięte.

⁴⁴ Przyjęcie pierwszego z tych poglądów ma znaczenie o tyle, że pozwala uznać, iż termin roczny do odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego (art. 899 § 3 k.c.), który rozpoczął swój bieg dla darczyńcy, powinien wiązać jego spadkobierców. Ze względu na fakt, że spadkobiercy darczyńcy wchodzi w jego sytuację prawną, termin do odwołania darowizny, który rozpoczął swój bieg za życia darczyńcy, nie zostaje więc przerwany przez jego śmierć i biegnie dalej dla jego spadkobierców, choćby dowiedzieli się oni o przyczynie rażącej niewdzięczności już po tej chwili. Por. też rozważania, które czynią L. Stecki: *Odwołanie darowizny przez spadkobierców...*, *op. cit.*, s. 1310–1312, oraz R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny...*, t. 5, *op. cit.*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2017, art. 899, nb 14.

⁴⁵ OSPiKA 1973, z. 3, poz. 57.

⁴⁶ Zob. A. Szpunar, W. Wanatowska: *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa cywilnego materialnego za I półrocze 1973 r.*, Nowe Prawo 1974, nr 1, s. 82; L. Stecki (w:) *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. II, pod red. J. Winiarza, Warszawa 1989, s. 808; J. Gwiązdomorski: *Prawo spadkowe...*, *op. cit.*, s. 44. Por. też jednak L. Stecki: *Darowizna*, *op. cit.*, s. 281, który wyraził dość kategoryczny i zaskakujący pogląd, że: „Nie ma kontrowersji co do tego, że prawo odwołania darowizny wygasa wówczas, gdy osoba obdarowana umiera po dopuszczeniu się czynu nacechowanego niewdzięcznością względem darczyńcy”. Por. też stan faktyczny i uzasadnienie wyroku SN z dnia 10 listopada 2000 r., IV CKN 159/00, LEX nr 52498.

⁴⁷ OSNC 2004, nr 3, poz. 43, z krytycznymi głosami M. Warcińskiego, Palestra 2004, z. 11–12, s. 273–278, oraz M. Niedośpiąła, Nowy Przegląd Notarialny 2005, nr 2, s. 63–71.

wdzięczność obdarowanego, a nie jego spadkobierców). Pogląd ten spotkał się zarówno z aprobatą⁴⁸, jak i krytyką⁴⁹ w doktrynie.

Opowiedzieć należy się zdecydowanie za poglądem wyrażanym w wyroku SN z dnia 6 lipca 1972 r. (II CR 52/72). Przyjąć należy, że możliwe jest odwołanie darowizny po śmierci obdarowanego i to także wówczas, gdy darczyńca będący w niedostatku zmarł. Wynika to z dziedziczenia skutków prawnych, które powstały

⁴⁸ Tak w orzecznictwie wyrok SA w Szczecinie z dnia 27 marca 2013 r., I ACa 894/12, Legalis; uzasadnienie wyroku SA w Szczecinie z dnia 13 marca 2013 r., I ACa 215/13, Legalis; wyrok SA w Szczecinie z dnia 12 grudnia 2013 r., I ACa 662/13, Legalis; a w doktrynie: W. Czachórski, A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 554 i 556; S. Dmowski (w:) *Komentarz do kodeksu cywilnego...*, t. 2, *op. cit.*, pod red. G. Bieńka, art. 898, nb 10; E. Niezbecka (w:) *Kodeks cywilny...*, t. IV, *op. cit.*, pod red. A. Kidyby, art. 922, nb 29; R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny...*, t. 5, *op. cit.*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2017, art. 899, nb 14; A. Janas (w:) *Kodeks cywilny...*, t. V, *op. cit.*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, art. 899, nb 9 (niejasno jednak w komentarzu do art. 898, nb 6, gdzie autorka podaje w zasadzie jako równoważne oba poglądy przyjmowane przez Sąd Najwyższy w swoim orzecznictwie); G. Karaszewski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. J. Ciszewskiego, P. Nazaruka, Warszawa 2019, art. 899, nb 5; S. SolarSKI: *Odwołanie darowizny, op. cit.*, s. 209–214; M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 979–985; *idem*: *Recenzja: Szymon SolarSKI, Odwołanie darowizny, Warszawa 2020*, Forum Prawnicze 2021, nr 2, s. 108; M. Safjan (w:) *Kodeks cywilny...*, t. II, *op. cit.*, pod red. K. Pietrzykowskiego, art. 898, nb 8 oraz art. 899, nb 10; K. Mularski (w:) *Kodeks cywilny*, t. III, *op. cit.*, pod red. M. Gutowskiego, art. 898, nb 27. Niejasno B. Lackoroński (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IIIB, *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. K. Osajdy, art. 899, nt 15; A. Kawalko (w:) *Kodeks cywilny...*, t. VI, *op. cit.*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, art. 922, nb 40; M. Pazdan (w:) *Kodeks cywilny...*, t. II, *op. cit.*, pod red. K. Pietrzykowskiego, art. 922, nb 39; A. Sylwestrzak (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. M. Balwickiej-Szczyrby, A. Sylwestrzak, art. 898, nb 3 (wszyscy ci autorzy podają w zasadzie jako równoważne oba poglądy przyjmowane przez Sąd Najwyższy w swoim orzecznictwie). W kwestii tej wyraźnego stanowiska nie zajmują również: A. Olejniczak: *Odwołanie darowizny w formie pisemnej — uwagi de lege lata oraz de lege ferenda (w:) Prawo prywatne wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Ogiegle*, pod red. M. Frasa, P. Ślęzaka, Warszawa 2017, s. 313, oraz A. Sylwestrzak: *Odwołanie darowizny wskutek rażącej niewdzięczności obdarowanego*, Gdańskie Studia Prawnicze 2003, t. X, s. 110–111 (która najpierw przyjmuje, że „należałoby raczej wykluczyć dopuszczalność takiego odwołania”, a następnie uznaje, iż: „Uboyczny cel, jakim jest represja, nie powinien w tym wypadku wpływać na kształtowanie instytucji prawnych” oraz „Należałoby [...] w tym zakresie postulować interwencję ustawodawcy, przywracającą chyba jednak rozwiązanie znane Kodeksowi zobowiązań”). Przed wejściem w życie kodeksu cywilnego stanowisko to było uzasadnione wyraźnym brzmieniem art. 367 § 1 k.z. — por. za wielu M. Lewy (w:) *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*, t. I, pod red. H. Konica, Warszawa 1935, s. 227; J. Korzonek, I. Rosenblüth: *Kodeks zobowiązań. Komentarz*, t. I, Kraków 1936, s. 939–940; *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu. Art. 294–369* (oprac. R. Longchamps de Bérier), Warszawa 1937, s. 112–113; R. Longchamps de Bérier: *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 481.

⁴⁹ Tak B. Czech (w:) *Praktyczny komentarz z orzecznictwem. Kodeks cywilny...*, t. II, *op. cit.*, art. 899, nb 12 (niejasno jednak w komentarzu do art. 898, nb 14, gdzie autor ten podaje w zasadzie jako równoważne oba poglądy przyjmowane przez Sąd Najwyższy w swoim orzecznictwie); W. Borysiak: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 149–152; M. Królikowski: *Możliwość odwołania darowizny po śmierci obdarowanego*, Monitor Prawniczy 2017, nr 24, s. 1323–1325; P. Księżak: *Prawo spadkowe, op. cit.*, s. 74, nb 70; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński (w:) *Kodeks cywilny...*, t. VI, *op. cit.*, pod red. J. Gudowskiego, art. 922, nb 64; W. Borysiak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. K. Osajdy, art. 922, nb 430–433; J. Jezioro (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, art. 899, nb 6; M. Kaliński (w:) A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, W. Kocot, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2023, s. 384, nb 410; J. Kuźmicka-Sulikowska (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, art. 922, nb 23. Ocenę *in casu* każdej występującej w praktyce sytuacji postulują S. Grzybowski (w:) *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, *Zobowiązania — część szczegółowa*, pod red. S. Grzybowskiego, Ossolineum 1976, s. 253, oraz M. Warciński: *Glosa do wyroku SN z 7 listopada 2002 r., II CKN 1395/00*, Palestra 2004, z. 11–12, s. 277–278. Zob. też szerzej co do argumentacji przemawiającej za tym poglądem: W. Borysiak: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 149–152; M. Królikowski: *Możliwość odwołania darowizny...*, *op. cit.*, s. 1324–1325, oraz W. Borysiak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. K. Osajdy, art. 922, nb 432–433.

po stronie stron stosunku prawnego przed ich śmiercią. W chwili bowiem dokonania przez obdarowanego czynów mających charakter rażącej niewdzięczności wobec darczyńcy (faktów prawnych określonych w hipotezie normy prawnej), po stronie tego ostatniego podmiotu powstaje uprawnienie prawnokształtujące polegające na możliwości odwołania darowizny (skutek prawny określony w dyspozycji normy prawnej). Po stronie zaś obdarowanego powstaje sytuacja prawna „liczenia się z obowiązkiem zwrotu”, polegająca na „podleganiu kompetencji” innego podmiotu, który może jednostronną czynnością prawną ukształtować pozycję prawną obdarowanego⁵⁰. W taką złożoną sytuację prawną obdarowanego podlegania kompetencji innego podmiotu wchodzi jego spadkobiercy⁵¹.

Jedynie na marginesie zauważyć można, że także na tle art. 896 k.c. śmierć obdarowanego nie wyklucza możliwości odwołania darowizny względem jego spadkobierców⁵². Podobnie na spadkobierców obdarowanego przechodzi — w granicach wzbogacenia — obowiązek dostarczania środków utrzymania darczyńcy, który na podstawie art. 897 k.c. spoczywał na obdarowanym⁵³. Obowiązek dostarczania darczyńcy środków utrzymania nie wygasa więc w chwili śmierci obdarowanego i przechodzi na jego spadkobierców⁵⁴, a nawet może powstać już po chwili śmierci obdarowanego⁵⁵.

Jednocześnie w prawie polskim nie ma przepisu, który mógłby być uznany za odpowiednik § 90 BSHG. Podobne funkcje mogą jednak spełniać przepisy ogólne.

⁵⁰ Co do sytuacji prawnej podlegania przez jeden podmiot kompetencji innego podmiotu zob. w teorii prawa zwłaszcza S. Wronkowska (w:) S. Wronkowska, Z. Ziemiński: *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 104–105; S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005, s. 19–20 i 160; Z. Ziemiński: *Logika praktyczna*, Warszawa 2007, s. 234–236; A. Malinowski (w:) *Logika dla prawników*, pod red. S. Lewandowskiego, Warszawa 2022, s. 230–231.

⁵¹ W. Borysiak: *Dziedziczenie...*, *op. cit.*, s. 151–152.

⁵² Zob. m.in. L. Stecki: *Odwołanie darowizny z powodu zmiany stanu majątkowego...*, *op. cit.*, nr 4, s. 475; L. Stecki: *Darowizna*, *op. cit.*, s. 232; B. Czech (w:) *Praktyczny komentarz z orzecnictwem. Kodeks cywilny...*, t. II, *op. cit.*, art. 896, nb 11; A. Janas (w:) *Kodeks cywilny...*, t. V, *op. cit.*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, art. 896, nb 3; M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 864–866; J. Jezioro (w:) *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, art. 896, nb 8.

⁵³ Tak S. Rejman (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 1972, s. 1743; L. Stecki: *Obowiązki obdarowanego...*, *op. cit.*, s. 161; L. Stecki: *Darowizna*, *op. cit.*, s. 186–187; B. Czech (w:) *Praktyczny komentarz z orzecnictwem. Kodeks cywilny...*, t. II, *op. cit.*, art. 897, nb 10; S. Dmowski (w:) *Komentarz do kodeksu cywilnego...*, t. 2, *op. cit.*, pod red. G. Bieńka, 2011, art. 897, nb 4; L. Stecki (w:) *System prawa prywatnego*, t. 7, *op. cit.*, pod red. J. Rajskiego, s. 348; Z. Gawlik (w:) *Kodeks cywilny...*, t. III, *op. cit.*, pod red. A. Kidyby, art. 897, nb 9; P. Księżak: *Prawo spadkowe*, *op. cit.*, s. 74, nb 70; R. Trzaskowski (w:) *Kodeks cywilny...*, t. 5, *op. cit.*, pod red. J. Gudowskiego, art. 897, nb 16; A. Janas (w:) *Kodeks cywilny...*, t. V, *op. cit.*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, art. 897, nb 10; W. Borysiak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. K. Osajdy, art. 922, nb 428; M. Safjan (w:) *Kodeks cywilny...*, t. II, *op. cit.*, pod red. K. Pietrzykowskiego, art. 897, nb 6; M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 798–799.

⁵⁴ Zob. szerzej co do argumentacji w tym zakresie M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 798–799.

⁵⁵ Dla przykładu w prawie niemieckim przyjmuje się, że obowiązek zwrotu przedmiotu darowizny na podstawie § 528 ust. 1 BGB może także powstać po śmierci obdarowanego, jeżeli wówczas darczyńca popadnie w niedostatek (zob. wyrok BGH z dnia 7 czerwca 1991 r., V ZR 214/89, NJW 1991, z. 40, s. 2558–2559; L. Kunz (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5...*, *op. cit.*, Hrsg. G. Otte, § 1922, nb 558; K.W. Lange: *Erbrecht*, *op. cit.*, s. 685; F. Zwißler (w:) *Erbrecht*, *op. cit.*, § 528, nb 17).

Zgodnie z art. 518 § 1 pkt 4 k.c. osoba trzecia, która spłaca wierzyciela, nabywa spłaconą wierzytelność do wysokości dokonanej zapłaty, jeżeli to przewidują przepisy szczególne. Za pierwowzór historyczny takiego rozwiązania w sferze prawa alimentacyjnego może być uznana regulacja art. 122¹ k.z. w brzmieniu obowiązującym od 1 października 1950 r.⁵⁶ do wejścia w życie kodeksu cywilnego (a więc 1 stycznia 1965 r.) w brzmieniu: „Kto dostarcza drugiemu środków utrzymania lub wychowania, nie będąc do tego zobowiązanym albo będąc zobowiązanym dopiero w dalszej kolejności, ten nabywa z mocy ustawy jego roszczenie względem osoby, na której ciąży obowiązek alimentacyjny”⁵⁷. Zbliżoną konstrukcję przewiduje również obecnie art. 140 § 1 k.r.o., chociaż w doktrynie traktuje się go trafnie nie jako przepis szczególny w rozumieniu art. 518 pkt 4 k.c., ale samoistną podstawę nowego roszczenia regresowego⁵⁸. Według wskazanego art. 140 § 1 k.r.o. osoba, która dostarcza drugiemu środków utrzymania lub wychowania, nie będąc do tego zobowiązana albo będąc zobowiązana z tego powodu, że uzyskanie na czas świadczeń alimentacyjnych od osoby zobowiązanej w bliższej lub tej samej kolejności byłoby dla uprawnionego niemożliwe lub połączone z nadmiernymi trudnościami, może żądać zwrotu od osoby, która powinna była te świadczenia spełnić. Dotyczyłoby więc to także konsekwentnie osoby obdarowanej, która byłaby zobowiązana do alimentowania darczyńcy pozostającego w niedostatku⁵⁹. Jak wskazano w uza-

⁵⁶ Przepis ten został dodany do kodeksu zobowiązań przez ustawę z dnia 27 czerwca 1950 r. — przepisy wprowadzające kodeks rodzinny (Dz. U. Nr 34, poz. 309).

⁵⁷ Przed wprowadzeniem do kodeksu zobowiązań tego artykułu roszczenia regresowe osoby, która dostarczała dziecku środków utrzymania nie będąc do tego zobowiązana, opierano na art. 117 k.z. — tak wyrok SN z dnia 6 kwietnia 1949 r., To. C. 405/48, Państwo i Prawo 1949, z. 12, s. 125–127, oraz K. Lipiński (w:) *Prawo cywilne z orzecznictwem, literaturą i przepisami związkowymi*, t. I, pod red. W. Świącieckiego, Warszawa 1958, s. 210.

⁵⁸ Tak — choć z różną argumentacją — E. Łętowska (w:) *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, *Zobowiązania — część ogólna*, pod red. Z. Radwańskiego, Ossolineum 1981, s. 920; T. Smoczyński: *Roszczenia zwrotne w prawie alimentacyjnym*, *Studia Prawnicze* 1986, nr 1–2, s. 293–294 i 326; J. Mojak: *Przelew a inne wypadki singularnej sukcesji w wierzytelność*, *Studia Prawnicze* 1991, nr 2, s. 43–44; A. Szpunar: *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*, *Kraków* 2000, s. 165–166; G. Koziół (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014, art. 518, nb 16; J. Ignatowicz, M. Nazar: *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016, s. 327, nb 1005; P. Sobolewski (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IIIA, *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2017, art. 518, nb 11; A. Sylwestrzak: *Regres alimentacyjny — kilka uwag na temat art. 140 k.r.o.*, *Gdańskie Studia Prawnicze* 2018, t. XXXIX, s. 62, przyp. 5; J. Mojak (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021, art. 518, nb 14; T. Sójka, J. Stranz (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz. Art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022, art. 518, nb 9; K. Mularski (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2023, s. 1661; K. Zagrobelny (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2023, art. 518, nb 15; odmiennie B. Łubkowski (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 1972, s. 1230; A. Partyk: *Alimentacyjne roszczenie regresowe. Glosa do postanowienia SN z dnia 28 maja 2013 r., V CZ 6/13, LEX/el. 2014*; podobnie J. Ciszewski: *Geneza, charakter prawny i przesłanki roszczenia z art. 140 k.r.o.*, *Przegląd Prawa Egzekucyjnego* 2004, nr 10–12, s. 23 i n.; niejasno S. Szer, J. Winiarz: *Prawo rodzinne w zarysie*, Warszawa 1969, s. 241–242. W orzecznictwie większościowy pogląd doktryny podzielono w postanowieniu SA w Białymstoku z dnia 27 października 2006 r., I ACz 794/06, Legalis. Na wykształcenie się tego poglądu największy wpływ miało stanowisko wyrażane przez S. Grzybowski (por. S. Grzybowski: *Roszczenia zwrotne w prawie alimentacyjnym a problem nieprzenoszalności roszczeń alimentacyjnych*, *Nowe Prawo* 1956, nr 1, s. 44–56).

⁵⁹ Sytuacja ta nie będzie zapewne częsta w praktyce ze względu na szeroko zakreślony krąg osób zobowiązanych do alimentacji (por. art. 128 k.r.o.) oraz kontrowersje co do tego, czy obowiązek alimentacyjny obdarowane-

sadnieniu postanowienia SN z dnia 24 lutego 1999 r. (III CZ 179/98)⁶⁰, roszczenie zwrotne powstaje przez sam fakt dostarczenia uprawnionemu środków utrzymania lub wychowania zamiast zobowiązanego. Zarazem takie roszczenie zwrotne pozostaje w ścisłym związku z zakresem obowiązku alimentacyjnego zobowiązanego do alimentacji, bowiem roszczenie regresowe względem tego zobowiązanego zależy od istnienia po jego stronie obowiązku alimentacyjnego i zakresu tego obowiązku⁶¹. Na marginesie zauważyć zresztą można, że w doktrynie nie ulega przy tym wątpliwości, że na spadkobierców osoby, która dostarczyła innej osobie środki utrzymania lub wychowania, przechodzi prawo żądania zwrotu, a na spadkobierców osoby zobowiązanej do alimentacji odpowiadający mu obowiązek zwrotu, świadczeń dokonanych w ramach hipoteki art. 140 k.r.o., gdyż nie mają one charakteru świadczeń alimentacyjnych⁶².

Za przepis szczególnie o celu najbliższym do omówionego na tle prawa niemieckiego § 90 BSHG może być uznany art. 27 ustawy z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów⁶³. Wskazuje on w ust. 1, że dłużnik alimentacyjny jest obowiązany do zwrotu organowi właściwemu wierzyciela⁶⁴ należności w wysokości świadczeń wypłaconych z funduszu alimentacyjnego osobie uprawnionej, łącznie z odsetkami ustawowymi za opóźnienie. Takie należności przypadające od dłużnika alimentacyjnego z tytułu świadczeń wypłaconych z funduszu alimentacyjnego podlegają ściągnięciu wraz z odsetkami w drodze egzekucji sądowej na podstawie przepisów o egzekucji świadczeń alimentacyjnych. Jeżeli z kolei jest prowadzone postępowanie egzekucyjne w celu zaspokojenia roszczeń

go powstały w sytuacji określonej w art. 897 k.c. wyprzedza obowiązki innych podmiotów zobowiązanych do alimentacji (co do tego problemu zob. za wielu B. Czech (w:) *Praktyczny komentarz z orzecnictwem. Kodeks cywilny...*, t. II, *op. cit.*, art. 897, nb 4; S. Solarski: *Odwołanie darowizny, op. cit.*, s. 141–143, a także M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 767–770 oraz tam wskazane dalsze poglądy literatury i orzecnictwa). Stąd też zapewne opisywana sytuacja nie jest omawiana w literaturze prawniczej, w tym w komentarzach do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

⁶⁰ OSP 2000, z. 7, poz. 114.

⁶¹ Oznacza to m.in., że roszczenia regresowe można dochodzić tylko od osoby rzeczywiście zobowiązanej do alimentacji uprawnionego. Obejmowałyby to więc osoby zobowiązane na podstawie art. 897 k.c.

⁶² Por. J. Pietrzykowski (w:) *Kodeks cywilny...*, t. 3, *op. cit.*, s. 1823; T. Smyczyński: *Glosa do postanowienia SN z 24 lutego 1999 r., III CZ 179/98*, OSP 2000, z. 7–8, poz. 114, s. 382; J.St. Piątkowski, H. Witczak, A. Kawalko (w:) *System prawa prywatnego*, t. 10, *op. cit.*, pod red. B. Kordasiewicza, s. 127; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński (w:) *Kodeks cywilny...*, t. VI, *op. cit.*, pod red. J. Gudowskiego, art. 922, nb 94; W. Borysiak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny...*, *op. cit.*, pod red. K. Osajdy, art. 922, nb 463.2; A. Kawalko (w:) *Kodeks cywilny...*, t. VI, *op. cit.*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, art. 922, nb 41; J. Pietrzykowski, K. Pietrzykowski (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2023, art. 140, nb 1. To, że roszczenia regresowe z art. 140 k.r.o. mają charakter dziedziczny, wskazują także: J. Wierciński (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. J. Wiercińskiego, Warszawa 2014, art. 140, nb 2; J. Pawliczak (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. V, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2017, art. 140, nt 35; H. Haak, A. Haak-Trzuskawska: *Obowiązek alimentacyjny. Komentarz do art. 128–144¹ KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC*, Warszawa 2020, art. 140, nb 1; A. Kawalko, H. Witczak (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. M. Habdas, M. Frasa, Warszawa 2021, art. 140, nb 2.

⁶³ Tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r. poz. 1993 ze zm.; dalej: u.p.o.u.a.

⁶⁴ Pojęcie organu właściwego wierzyciela definiuje art. 2 ust. 10 u.p.o.u.a., zgodnie z którym pojęcie to oznacza wójta, burmistrza lub prezydenta miasta właściwego ze względu na miejsce zamieszkania osoby uprawnionej.

osoby uprawnionej z tytułu alimentów, taki właściwy organ wierzyciela, który wypłać świadczenia z funduszu alimentacyjnego, przyłącza się do tego postępowania. Organ, który przyłącza się do postępowania egzekucyjnego, ma te same prawa co wierzyciel uprawniony z tytułu alimentów (art. 27 ust. 3a u.p.o.u.a.). Ponadto art. 27 ust. 7 u.p.o.u.a. wskazuje, że organ właściwy wierzyciela przekazuje dłużnikowi alimentacyjnemu, o ile adres zamieszkania dłużnika jest znany, informację o przyznaniu osobie uprawnionej świadczeń z funduszu alimentacyjnego oraz o obowiązku zwrotu wraz z odsetkami tych należności, a także informację o wysokości zobowiązań dłużnika alimentacyjnego wobec Skarbu Państwa z tego tytułu. Rozwiązanie to może być uznane za zbliżone do niemieckiego *Überleitungsanzeige* (pisemnego zawiadomienia o przejściu roszczenia w zakresie zwrotu wydatkowanych świadczeń). Zauważyć należy też, że do wniosku o wszczęcie postępowania egzekucyjnego lub o przyłączenie się do postępowania egzekucyjnego organ właściwy wierzyciela dołącza między innymi ostateczną decyzję przyznającą świadczenia z funduszu alimentacyjnego osobie uprawnionej (por. art. 27 ust. 8a u.p.o.u.a.), a egzekucja należności jest prowadzona na podstawie tej decyzji bez konieczności zaopatrywania jej w klauzulę wykonalności (art. 27 ust. 8a u.p.o.u.a.).

W doktrynie wskazuje się na podobieństwo opisanej regulacji do art. 140 k.r.o. ze wszystkimi tego konsekwencjami⁶⁵. Roszczenie danego organu o zwrot świadczeń wypłaconych z funduszu alimentacyjnego osobie uprawnionej powstaje z mocy prawa, w chwili poniesienia tych wydatków, a więc jest własną wierzytelnością danego organu, a nie wierzytelnością, która przeszła na niego z osoby uprawnionej do alimentów⁶⁶. Być może dlatego na tle poprzedniego brzmienia ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów wyrażono jednostkowy pogląd, że „długi alimentacyjne” danej osoby zobowiązanej, za którą uiścił alimenty fundusz alimentacyjny, nie są dziedziczone przez zstępnych zobowiązanego⁶⁷. Świadczenia wypłacane z funduszu alimentacyjnego osobie uprawnionej, łącznie z ustawowymi odsetkami, podlegały bowiem ściągnięciu w trybie przepisów ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji⁶⁸, z uwzględnieniem przepisów ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Zgodnie zaś z art. 59 § 1 pkt 4⁶⁹ ustawy

⁶⁵ E. Tomaszewska: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, LEX/el. 2019, art. 27, pkt 1. Por. też A. Korcz-Maciejko (w:) A. Brzeźna, M. Gajda-Durlik, A. Korcz-Maciejko: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Warszawa 2019, art. 27, nb 3. Zob. też co do stanu prawnego sprzed wejścia w życie ustawy z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów — M. Andrzejewski: *Roszczenie zwrotne wobec dłużnika funduszu alimentacyjnego*, *Studia Prawnicze* 1994, nr 1–4, s. 177 i n.

⁶⁶ Por. T. Smyczyński (w:) *System prawa prywatnego*, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, pod red. T. Smyczyńskiego, Warszawa 2011, s. 820.

⁶⁷ A. Król: *Czy długi alimentacyjne osoby zobowiązanej do płacenia alimentów (zobowiązany nie płacił, płacił za niego fundusz alimentacyjny) wobec funduszu alimentacyjnego przechodzą po śmierci zobowiązanego w drodze dziedziczenia na jego zstępnych? Jeżeli nie, to jaka jest tego podstawa prawna?*, LEX/el. nr 122042.

⁶⁸ Tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r. poz. 2505 ze zm.

⁶⁹ Przepis ten stanowi: „Postępowanie egzekucyjne umarza się w całości albo w części w przypadku śmierci zobowiązanego, gdy obowiązek: (a) jest ściśle związany ze zobowiązaniem, (b) nie jest ściśle związany ze zobo-

o postępowaniu egzekucyjnym w administracji postępowanie egzekucyjne umarza się w razie śmierci zobowiązanego, wówczas gdy obowiązek jest ściśle związany z osobą zmarłego⁷⁰. Ponieważ zobowiązanie do zwrotu funduszowi alimentacyjnemu świadczeń wynikało wówczas z decyzji administracyjnej, uznano ten obowiązek za ściśle związany z osobą dłużnika, czego skutkiem miałyby być to, że z chwilą jego śmierci egzekucja stawałaby się bezprzedmiotowa i winna zostać umorzona, a spadkobiercy dłużnika alimentacyjnego nie odpowiedzialiby za długi wobec funduszu alimentacyjnego⁷¹. Po wejściu w życie ustawy z dnia 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych oraz ustawy o świadczeniach rodzinnych⁷² należności przypadające od dłużnika alimentacyjnego z tytułu świadczeń wypłaconych z funduszu alimentacyjnego podlegają ściągnięciu wraz z odsetkami w drodze egzekucji sądowej na podstawie przepisów o egzekucji świadczeń alimentacyjnych. Oznacza to, że ponieważ roszczenia o zwrot tych należności mają charakter cywilnoprawny i majątkowy na podstawie art. 922 § 1 k.c., przechodzą *de lege lata* na spadkobierców osoby zobowiązanej.

Tak jak wskazywano powyżej, w prawie polskim przyjmuje się, że opisywane roszczenia podmiotów trzecich, które dostarczały darczyńcy pozostającemu w niedostatku środki utrzymania zamiast obdarowanego, mają samoistny charakter. Powstają one bowiem z mocy prawa w chwili poniesienia przez takie podmioty wydatków na utrzymanie darczyńcy. Są więc własnymi wierzytelnościami tych podmiotów. Oznacza to, że śmierć darczyńcy, a nawet ewentualne dziedziczenie obdarowanego po darczyńcy nie mają wpływu na dalsze istnienie tych wierzytelności i nie prowadzą do ich wygaśnięcia. W tym kontekście — oraz w kontekście rozważań czynionych na tle opisywanego wyroku w prawie niemieckim — należy zauważyć, że polski kodeks cywilny nie reguluje w sposób wyraźny skutków prawnych konfuzji (*confusio*), a więc połączenia w jednym podmiocie uprawnień wierzyciela i obowiązków dłużnika⁷³. Powszechnie się jednak uznaje, że w wypadku

wiązaniem, a egzekucja jest prowadzona wyłącznie z prawa majątkowego, które wygasło wskutek śmierci zobowiązanego”.

⁷⁰ W chwili wejścia w życie ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów odpowiednikiem tego przepisu był wówczas art. 59 § 1 pkt 6 ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

⁷¹ Tak A. Król: *Czy długi alimentacyjne osoby zobowiązanej do płacenia alimentów...*, *op. cit.*; niejasno M. Rzewuski (w.): *Prawo alimentacyjne. Zagadnienia materialne*, t. II, pod red. J.M. Łukasiewicza, I. Ramus, Toruń 2015, s. 168–171.

⁷² Dz. U. poz. 1302.

⁷³ Nazwa ta używana jest w literaturze zarówno w odniesieniu do sytuacji występujących w prawie zobowiązań, jak i sytuacji występujących w prawie rzeczowym (zwłaszcza na tle art. 247 k.c.). W niniejszym opracowaniu pojęcie to używane będzie jedynie w odniesieniu do prawa zobowiązań, gdyż na połączenie w jednym podmiocie własności i innego prawa rzeczowego będzie używane pojęcie konsolidacji (por. co do różnic w terminologii stosowanej w literaturze: T. Justyński: *Konfuzja i konsolidacja w prawie cywilnym*, Przegląd Sądowy 1997, nr 10, s. 32; T. Henclewski: *Instytucja konfuzji w polskim prawie cywilnym*, Przegląd Prawa Handlowego 2011, nr 4, s. 51–52, oraz K. Zaradkiewicz (w.): *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz do art. 1–449¹¹*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2020, art. 247, nb 3).

wystąpienia takiej sytuacji wierzytelność i dług wygasają⁷⁴. Niemniej od zasady tej wprowadza się wyjątki, zarówno mające swą podstawę w przepisach prawa⁷⁵, jak i uzasadnione systemowo i aksjologicznie⁷⁶. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy na wierzytelności lub długu ciążyą prawa osób trzecich albo roszczenie „miałoby być dostępne dla późniejszego nabycia go przez osobę trzecią” (np. istnieje zobowiązanie do przeniesienia go w przyszłości na osobę trzecią)⁷⁷. Także więc w prawie polskim jako zasadę można uznać to, że połączenie w jednym podmiocie praw i obowiązków nie powinno prowadzić do wygaśnięcia wierzytelności oraz długu, jeżeli miałyby to prowadzić do uszczuplenia praw osób trzecich⁷⁸.

W wypadku jeżeli darczyńca przed swoją śmiercią korzystał z pomocy społecznej, zastosowanie może znaleźć art. 96 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁷⁹. Przewiduje on, że obowiązek zwrotu wydatków poniesionych przez odpowiednią jednostkę organizacyjną pomocy społecznej na świadczenia z pomocy społecznej spoczywa bądź na spadkobiercy osoby, która korzystała z takich świadczeń (pkt 2)⁸⁰, bądź na małżonku lub zstępnych (a następnie ewentualnie wstępnych) takiej osoby (pkt 3). Wydatki te podlegają ściągnięciu w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (por. art. 104 ust. 1 u.p.s.), a wysokość należności podlegających zwrotowi oraz terminy ich zwrotu ustala się w drodze decyzji administracyjnej (por. art. 104 ust. 3 u.p.s.). Świadczenia z zakresu pomocy społecznej podlegają więc zwrotowi na podstawie decyzji administracyjnej określającej zakres takiego zwrotu i tryb jego realizacji, a nie na skutek przejścia na daną jednostkę organizacyjną pomocy społecznej ewentualnej wierzytelności osoby korzystającej z usług pomocy społecznej względem osób trzecich zobowiązanych do dostarczania jej środków utrzymania.

⁷⁴ Por. wyrok SA w Białymstoku z dnia 12 marca 2020 r., I AGa 132/19, LEX nr 2956462; K. Gandor (w.): *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, *Zobowiązania — część ogólna*, pod red. Z. Radwańskiego, Ossolineum 1981, s. 849; T. Justyński: *Konfuzja i konsolidacja...*, *op. cit.*, s. 32; T. Henclewski: *Instytucja konfuzji...*, *op. cit.*, s. 51–53; J. Jastrzębski (w.): A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2021, s. 402, nb 683; Z. Radwański, A. Olejniczak, J. Grykiel: *Zobowiązania — część ogólna*, Warszawa 2022, s. 397, nb 904.

⁷⁵ Zob. J. Jastrzębski (w.): A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian: *Zobowiązania. Część ogólna*, *op. cit.*, s. 402, nb 683; por. też T. Henclewski: *Instytucja konfuzji...*, *op. cit.*, s. 55–56.

⁷⁶ Przykłady takich wyjątków wskazują m.in. T. Justyński: *Konfuzja i konsolidacja...*, *op. cit.*, s. 40–41, oraz T. Henclewski: *Instytucja konfuzji...*, *op. cit.*, s. 54–56.

⁷⁷ Tak za doktryną niemiecką T. Justyński: *Konfuzja i konsolidacja...*, *op. cit.*, s. 41.

⁷⁸ Dla przykładu zasadę tę wyraża w odniesieniu do instytucji konsolidacji na tle zastawu w prawie rzeczowym art. 325 § 2 k.c. Zgodnie z tym przepisem zastaw nie wygasa pomimo nabycia rzeczy obciążonej przez zastawnika na własność, jeżeli wierzytelność zabezpieczona zastawem jest obciążona prawem osoby trzeciej lub na jej rzecz zajęta. Zob. szerzej co do *ratio legis* tego rozwiązania za wielu w literaturze: K.A. Dadańska (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, *Własność i inne prawa rzeczowe*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2012, art. 325, nb 4; K. Zaradkiewicz (w.): *Kodeks cywilny*, t. I, *op. cit.*, art. 247, nb 8 oraz art. 325, nb 3; J. Gołaczyński (w.): *System prawa prywatnego*, t. 4, *Prawo rzeczowe*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2021, s. 358; K. Szadkowski (w.): *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz. Art. 1–352*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2021, art. 325, nb 5.

⁷⁹ Tekst jedn. Dz. U. z 2023 r. poz. 901 ze zm.; dalej: u.p.s.

⁸⁰ Wówczas zaspokojenie takich wydatków następuje z masy spadkowej.

nia⁸¹. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej nie przewiduje też odpowiednika dawnego § 90 BSHG⁸². Podkreślić należy przy tym, że krąg osób zobowiązanych do zwrotu takich wydatków jest określony w sposób szczególny⁸³ i niezależny od tego, czy dany podmiot jest obdarowanym w rozumieniu przepisów kodeksu cywilnego o darowiznie.

Na marginesie głównych rozważań wskazać też należy, że prawo darczyńcy do odwołania darowizny z powodu zmiany jego stanu majątkowego lub rażącej niewdzięczności obdarowanego polegające na niedostarczaniu darczyńcy środków utrzymania jest jego prawem osobistym⁸⁴. W prawie polskim brak jest zarazem przepisu szczególnego, który — tak jak dawny § 90 BSHG — umożliwiałby przejście z mocy prawa uprawnienia do odwołania darowizny z darczyńcy na inny podmiot. Oznacza to także, że takie istniejące uprawnienie darczyńcy, jako uprawnienie osobiste i niezbywalne, nie może być zajęte na rzecz osoby trzeciej w postępowaniu egzekucyjnym⁸⁵. Niemniej roszczenie o zwrot przedmiotu odwołanej już darowizny może być na zasadach ogólnych zajęte przez wierzycieli darczyńcy w toku egzekucji, gdyż jest „inną wierzytelnością” w rozumieniu przepisów kodeksu postępowania cywilnego (por. art. 895 i n. k.p.c.)⁸⁶. Nie stoi temu na przeszkodzie śmierć darczyńcy.

IV. PODSUMOWANIE

W podsumowaniu zauważyć można, że zarówno w prawie niemieckim, jak i prawie polskim istnieją uprawnienia darczyńcy pozostającego w niedostatku względem obdarowanego polegające bądź na odwołaniu darowizny, bądź zwrotu jej przedmiotu zgodnie z przepisami odnoszącymi się do bezpodstawnego wzbogacenia, bądź nawet na dostarczaniu darczyńcy przez obdarowanego środków utrzymania. Uprawnienia takie w obu tych krajach wygasają, jeżeli nie były dochodzone

⁸¹ Por. T. Smoczyński (w:) *System prawa prywatnego*, t. 12, *op. cit.*, pod red. T. Smoczyńskiego, s. 820.

⁸² Za taki odpowiednik nie mogą być bowiem uznane art. 110 ust. 5 oraz art. 112 ust. 3 u.p.s. przewidujące uprawnienie do wytaczania przez określone podmioty udzielające pomocy społecznej powództw o roszczenia alimentacyjne na rzecz obywateli.

⁸³ Zwraca na to uwagę T. Smoczyński (w:) *System prawa prywatnego*, t. 12, *op. cit.*, pod red. T. Smoczyńskiego, s. 820.

⁸⁴ Por. za wielu M. Tenenbaum-Kulig: *Darowizna...*, *op. cit.*, s. 856–860 oraz 976–979.

⁸⁵ Niemniej można zakwalifikować je potencjalnie jako tzw. inne prawo majątkowe w rozumieniu art. 909 i n. k.p.c. (co do tego pojęcia zob. szerzej w doktrynie za wielu: H. Pietrzkowski (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V, *Postępowanie egzekucyjne*, pod red. T. Erecińskiego, Warszawa 2016, art. 909, nb 2 i 5; P. Telenga (w:) *Kodeks postępowania cywilnego*, t. II, *Komentarz do art. 730–1217*, pod red. A. Jakubeckiego, Warszawa 2017, art. 909, nb 2; M. Michalska-Marciniak (w:) *System postępowania cywilnego*, t. 8, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, pod red. K. Flagi-Gieruszyńskiej, Warszawa 2021, s. 1059–1060). Niemniej jego niezbywalność wyklucza jego zajęcie w postępowaniu egzekucyjnym.

⁸⁶ Co do pojęcia „innych wierzytelności” na tle tych przepisów zob. za wielu H. Pietrzkowski (w:) *Kodeks postępowania cywilnego...*, t. V, pod red. T. Erecińskiego, art. 895, nb 2.

przez darczyńcę uprawnionego do takiego odwołania do jego śmierci (choć w prawie polskim za wyjątek może być uznana sytuacja, gdy zachowanie obdarowanego spełniało przed śmiercią darczyńcy przesłankę rażącej niewdzięczności, gdyż wówczas odwołania takiej darowizny mogą dokonać spadkobiercy darczyńcy). Jeżeli jednak inny podmiot dostarczał darczyńcy przed jego śmiercią środki utrzymania, wówczas roszczenia regresowe, które powstały po stronie takiego podmiotu za życia darczyńcy, będą mogły być dochodzone od obdarowanego także po śmierci darczyńcy. W takiej sytuacji w prawie niemieckim uznano zarazem, że nie dochodzi do konfuzji długu i wierzytelności, nawet jeżeli osobą zobowiązaną do zwrotu przedmiotu darowizny darczyńcy (a następnie osobie trzeciej, która go alimentowała) byłaby osoba będąca spadkobiercą. W prawie polskim kwestia ta nie powinna budzić takich wątpliwości jak w prawie niemieckim ze względu na samoistny charakter roszczeń regresowych osób trzecich, które dostarczały darczyńcy środków utrzymania przed jego śmiercią. Niemniej także na tle prawa polskiego za obowiązującą należy uznać zasadę, że przeciwko wygasaniu wierzytelności oraz długu na skutek konfuzji przemawiać może w danej sytuacji wzgląd na ochronę prawnie i aksjologicznie uzasadnionych interesów osób trzecich.

BIBLIOGRAFIA

- Andrzejewski M.: *Roszczenie zwrotne wobec dłużnika funduszu alimentacyjnego*, Studia Prawnicze 1994, nr 1–4, s. 177–190.
- Bączyk M., Stecki L. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań — część szczegółowa*, pod red. J. Rajskiego, Warszawa 2018.
- Borysiak W.: *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013.
- Borysiak W. (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IVA, *Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2019.
- Brähler-Boyan C., Mann H.: *Zur Überleitung des Rückforderungsanspruchs des verarmten Schenkers auf den Sozialhilfeträgers*, Neue Juristische Wochenschrift 1995, z. 29, s. 1866–1871.
- Brzeźna A., Gajda-Durlik M., Korcz-Maciejko A.: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Brzozowski A., Jastrzębski J., Kaliński M., Kocot W., Skowrońska-Bocian E.: *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2023.
- Brzozowski A., Jastrzębski J., Kaliński M., Skowrońska-Bocian E.: *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2021.
- Ciszewski J.: *Geneza, charakter prawny i przesłanki roszczenia z art. 140 k.r.o.*, Przegląd Prawa Egzekucyjnego 2004, nr 10–12, s. 23–44.
- Czachórski W., Brzozowski A., Safjan M., Skowrońska-Bocian E.: *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 2009.

- Czech B. (w:) *Praktyczny komentarz z orzecznictwem. Kodeks cywilny*, t. II, Art. 353–1088, Warszawa 2005.
- Dadańska K.A. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, *Własność i inne prawa rzeczowe*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2012.
- Dajczak W., Giaro T., Longchamps de Bériér F.: *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018.
- Dmowski S. (w:) *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. 2, pod red. G. Bieńka, Warszawa 2011.
- Fetzer R. (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 3, *Schuldrecht Allgemeiner Teil II (§§ 311–432)*, Hrsg. W. Krüger, München 2022.
- Gandor K. (w:) *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, *Zobowiązania — część ogólna*, pod red. Z. Radwańskiego, Ossolineum 1981.
- Gawlik Z. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania — część szczególna*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014.
- Gołaczyński J. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 4, *Prawo rzeczowe*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2021.
- Grzybowski S.: *Roszczenia zwrotne w prawie alimentacyjnym a problem nieprzenoszalności roszczeń alimentacyjnych*, Nowe Prawo 1956, nr 1, s. 41–56.
- Grzybowski S. (w:) *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, *Zobowiązania — część szczegółowa*, pod red. S. Grzybowskiego, Ossolineum 1976.
- Haak H., Haak-Trzuska A.: *Obowiązek alimentacyjny. Komentarz do art. 128–144¹ KRO oraz związanych z nimi regulacji KPC*, Warszawa 2020.
- Henclewski T.: *Instytucja konfuzji w polskim prawie cywilnym*, Przegląd Prawa Handlowego 2011, nr 4, s. 51–56.
- Ignatowicz J., Nazar M.: *Prawo rodzinne*, Warszawa 2016.
- Janas A. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. V, *Zobowiązania. Część szczególna (art. 765–921¹⁶)*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, Warszawa 2018.
- Jezioro J. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2023.
- Justyński T.: *Konfuzja i konsolidacja w prawie cywilnym*, Przegląd Sądowy 1997, nr 10, s. 30–41.
- Karaszewski G. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. J. Ciszewskiego, P. Nazaruka, Warszawa 2019.
- Kawałko A. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. VI, *Spadki (art. 922–1087)*, pod red. M. Frasa, M. Habdas, Warszawa 2019.
- Kawałko A., Witczak H. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. M. Habdas, M. Frasa, Warszawa 2021.
- Koch J. (w:) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 4, *Schuldrecht — Besonderer Teil I §§ 433–534, Finanzierungsleasing, CISG*, Hrsg. H.P. Westermann, München 2019.

- Kollhosser H.: *Der Rückforderungsanspruch des verarmten Schenkers aus § 528 Abs. 1 Satz 1 BGB — Entstehung, Fortbestand, Vererblichkeit, Pfändbarkeit*, Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge 2001, z. 8, s. 289–293.
- Korzonek J., Rosenblüth I.: *Kodeks zobowiązań. Komentarz*, t. I, Kraków 1936.
- Kozieł G. (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014.
- Król A.: *Czy długi alimentacyjne osoby zobowiązanej do płacenia alimentów (zobowiązany nie płacił, płacił za niego fundusz alimentacyjny) wobec funduszu alimentacyjnego przechodzą po śmierci zobowiązanego w drodze dziedziczenia na jego zstępnych? Jeżeli nie, to jaka jest tego podstawa prawna?*, LEX/el. nr 122042.
- Królikowski M.: *Możliwość odwołania darowizny po śmierci obdarowanego*, Monitor Prawniczy 2017, nr 24, s. 1323–1325.
- Książak P.: *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017.
- Kucia B., Macierzyńska-Franaszczyk E., Rott-Pietrzyk E., Zoll F.: *Introduction (w:) Shaping the Status of Heirs by Contractual Components under the Polish and German Inheritance Law. Comparative Challenges and the Perspective of Approximation of Legal Systems*, eds. B. Kucia, E. Macierzyńska-Franaszczyk, E. Rott-Pietrzyk, F. Zoll, Göttingen 2023.
- Kunz L. (w.): *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, Hrsg. G. Otte, Berlin 2017.
- Kuźmicka-Sulikowska J. (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2023.
- Lackoroński B. (w.): *Komentarze prawa prywatnego*, t. IIIB, *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część szczegółowa*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2017.
- Lange H., Kuchinke K.: *Erbrecht. Ein Lehrbuch*, München 2001.
- Lange K.W.: *Erbrecht*, München 2017.
- Leipold D. (w.): *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Bd. 11, *Erbrecht, §§ 1922–2385, §§ 27–35 BeurkG*, Hrsg. S. Kessal-Wulf, München 2020.
- Lewy M. (w.): *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*, t. I, pod red. H. Konica, Warszawa 1935.
- Lipiński K. (w.): *Prawo cywilne z orzecnictwem, literaturą i przepisami związkowymi*, t. I, pod red. W. Świącickiego, Warszawa 1958.
- Longchamps de Bérier R.: *Zobowiązania*, Lwów 1939.
- Looschelders D.: *Schuldrecht. Allgemeiner Teil*, München 2019.
- Łętowska E. (w.): *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, *Zobowiązania — część ogólna*, pod red. Z. Radwańskiego, Ossolineum 1981.
- Łubkowski B. (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 1972.

- Malinowski A. (w:) *Logika dla prawników*, pod red. S. Lewandowskiego, Warszawa 2022.
- Medicus D., Lorenz S.: *Schuldrecht I. Allgemeiner Teil*, München 2015.
- Michalska-Marciniak M. (w:) *System postępowania cywilnego*, t. 8, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, pod red. K. Flagi-Gieruszyńskiej, Warszawa 2021.
- Mojak J. (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021.
- Mojak J.: *Przelew a inne wypadki singularnej sukcesji w wierzytelność*, *Studia Prawnicze* 1991, nr 2, s. 33–66.
- Mularski K. (w:) *Kodeks cywilny*, t. III, *Komentarz. Art. 627–1088*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022.
- Mularski K. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2023.
- Muscheler K.: *Familienrecht*, München 2017.
- Niedośpiał M.: *Glosa do wyroku SN z 7 listopada 2002 r., II CKN 1395/00*, *Nowy Przegląd Notarialny* 2005, nr 2, s. 63–71.
- Niezbecka E. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, *Spadki*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2015.
- Olejniczak A.: *Odwołanie darowizny w formie pisemnej — uwagi de lege lata oraz de lege ferenda* (w:) *Prawo prywatne wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Ogiegle*, pod red. M. Frasa, P. Słezaka, Warszawa 2017, s. 307–318.
- Olzen D. (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2: Recht der Schuldverhältnisse §§ 362–396 (Erfüllung, Hinterlegung, Aufrechnung)*, Hrsg. M. Löwisch, Berlin 2011.
- Pawliczak J. (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. V, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Przepisy wprowadzające KRO*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2017.
- Partyk A.: *Alimentacyjne roszczenie regresowe. Glosa do postanowienia SN z dnia 28 maja 2013 r., V CZ 6/13, LEX/el.* 2014.
- Pazdan M. (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021.
- Piątowski J.St., Witczak H., Kawałko A. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, pod red. B. Kordasiewicza, Warszawa 2015.
- Pietrkowski H. (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V, *Postępowanie egzekucyjne*, pod red. T. Erecińskiego, Warszawa 2016.
- Pietrzykowski J. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, Warszawa 1972.
- Pietrzykowski J., Pietrzykowski K. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2023.

- Radwański Z., Olejniczak A., Grykiel J.: *Zobowiązania — część ogólna*, Warszawa 2022.
- Rejman S. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 1972.
- Rzewuski M. (w:) *Prawo alimentacyjne. Zagadnienia materialne*, t. II, pod red. J.M. Łukasiewicza, I. Ramus, Toruń 2015.
- Safjan M. (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2021.
- Skowrońska-Bocian E., Wierciński J. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. VI, *Spadki*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2017.
- Smyczyński T.: *Glosa do postanowienia SN z 24 lutego 1999 r., III CZ 179/98*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2000, z. 7–8, poz. 114.
- Smyczyński T.: *Roszczenia zwrotne w prawie alimentacyjnym*, Studia Prawnicze 1986, nr 1–2, s. 293–337.
- Smyczyński T. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, pod red. T. Smyczyńskiego, Warszawa 2011.
- Sobolewski P. (w:) *Komentarze prawa prywatnego*, t. IIIA, *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2017.
- Sokołowski K.P.: *Negotium mixtum cum donatione a rękojmnia wiary publicznej ksiąg wieczystych*, Przegląd Sądowy 2010, nr 5, s. 43–63.
- Solarski S.: *Odwolanie darowizny*, Warszawa 2020.
- Sójka T., Stranz J. (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz. Art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022.
- Stecki L.: *Darowizna*, Toruń 1998.
- Stecki L. (w:) *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. II, pod red. J. Winiarza, Warszawa 1989.
- Stecki L.: *Obowiązki obdarowanego w razie niedostatku darczyńcy*, Państwo i Prawo 1974, z. 8–9, s. 155–163.
- Stecki L.: *Odwolanie darowizny przez spadkobierców darczyńcy*, Nowe Prawo 1973, nr 9, s. 1303–1313.
- Stecki L.: *Odwolanie darowizny z powodu zmiany stanu majątkowego darczyńcy*, Nowe Prawo 1974, nr 4, s. 471–479.
- Stecki L. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 7, *Prawo zobowiązań — część szczegółowa*, pod red. J. Rajskiego, Warszawa 2011.
- Sychowicz M. (w:) *Praktyczny komentarz z orzecznictwem. Kodeks cywilny*, t. II, *Art. 353–1088*, Warszawa 2005.
- Sylwestrzak A. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. M. Balwickiej-Szczyrby, A. Sylwestrzak, Warszawa 2022.
- Sylwestrzak A.: *Odwolanie darowizny wskutek rażącej niewdzięczności obdarowanego*, Gdańskie Studia Prawnicze 2003, t. X, s. 103–120.
- Sylwestrzak A.: *Regres alimentacyjny — kilka uwag na temat art. 140 k.r.o.*, Gdańskie Studia Prawnicze 2018, t. XXXIX, s. 61–72.

- Szadkowski K. (w:) *Kodeks cywilny, t. I, Komentarz. Art. 1–352*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2021.
- Szer S., Winiarz J.: *Prawo rodzinne w zarysie*, Warszawa 1969.
- Szpunar A.: *Wstąpienie w prawa zaspokojonego wierzyciela*, Kraków 2000.
- Szpunar A., Wanatowska W.: *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa cywilnego materialnego za I półrocze 1973 r.*, Nowe Prawo 1974, nr 1.
- Telenga P. (w:) *Kodeks postępowania cywilnego, t. II, Komentarz do art. 730–1217*, pod red. A. Jakubeckiego, Warszawa 2017.
- Tenenbaum-Kulig M.: *Darowizna w polskim prawie zobowiązań*, Warszawa 2021.
- Tenenbaum-Kulig M.: *Recenzja: Szymon SolarSKI, Odwołanie darowizny*, Warszawa 2020, Forum Prawnicze 2021, nr 2.
- Tomaszewska E.: *Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów. Komentarz*, LEX/el. 2019.
- Trzaskowski R. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz, t. 5, Zobowiązania. Część szczegółowa*, pod red. J. Gudowskiego, Warszawa 2017.
- Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu. Art. 294–369* (oprac. R. Longchamps de Bérier), Warszawa 1937.
- Warciański M.: *Glosa do wyroku SN z 7 listopada 2002 r., II CKN 1395/00*, Palestra 2004, z. 11–12, s. 273–278.
- Warciański M.: *Odwołanie darowizny wykonanej*, Warszawa 2012 (raport dostępny na stronie internetowej <https://iws.gov.pl/analizy-i-raporty/raporty/>).
- Wierciński J. (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. J. Wiercińskiego, Warszawa 2014.
- Wimmer-Leonhardt S. (w:) *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2: Recht der Schuldverhältnisse §§ 516–534 (Schenkungsrecht)*, Hrsg. M. Martinek, Berlin 2005.
- Wronkowska S.: *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005.
- Wronkowska S., Ziemiński Z.: *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001.
- Zagrobelny K. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2023.
- Załucki M. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. M. Załuckiego, Warszawa 2023.
- Zaradkiewicz K. (w:) *Kodeks cywilny, t. I, Komentarz do art. 1–449¹¹*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2020.
- Zeranski D.: *Der Rückforderungsanspruch des verarmten Schenkers. Überleitbarkeit, Abtretbarkeit, Verpfändbarkeit, Pfändbarkeit und Vererblichkeit des Rechts aus § 528 Absatz 1 Satz 1 BGB*, Berlin 1998.
- Zepek M. (w:) *Kodeks cywilny, t. III, Komentarz. Art. 627–1088*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2022.
- Zeranski D.: *Die postmortale Überleitung des Rückforderungsanspruchs des verarmten Schenkers durch den Sozialhilfeträger*, Neue Juristische Wochenschrift 1998, z. 35, s. 2574–2576.

Ziemiński Z.: *Logika praktyczna*, Warszawa 2007.

Zwißler F. (w:) *Erbrecht*, Hrsg. W. Burandt, D. Rojahn, München 2022.

Słowa kluczowe: prawo spadkowe, prawo zobowiązań, prawo porównawcze (Polska, Niemcy), darowizna, odwołanie darowizny, alimenty, roszczenia regresowe, konfuzja, opieka społeczna, darczyńca, obdarowany.

WITOLD BORYSIAK

SOME REMARKS ABOUT THE RIGHT TO DEMAND THE RETURN
OF THE OBJECT OF THE DONATION ON ACCOUNT
OF THE DONOR'S HARDSHIP AFTER HIS DEATH

S u m m a r y

Both German and Polish law recognise the right of the donor who is in hardship in relation to the donee to demand either the revocation of the donation or the return of its object, or even to have the donor pay maintenance to the donee. Such rights expire in both countries if they had not been asserted before the death of the entitled person. However, if another party provided the testator with means of maintenance before the testator's death, then recourse claims which passed to the this party during the testator's lifetime may be asserted against the liable person also after the testator's death. In such a situation, German law holds that there is no confusion of debt and claims even if the person obliged to return the object of the donation to the third party is the heir. In Polish law, this issue should not raise such doubts as in German law due to the self-existent nature of the recourse claims of third parties who provided the testator with means of maintenance before the testator's death. However, also in Polish law, there should be no expiration of obligational relationship (obligation and debt) as a result of confusion, in a given situation, if it is against the protection of the legally justified interests of third parties. Those theses were the outcome of the scientific research project "The obligational elements structuring the status of heirs in Polish and German law of succession. Comparative challenges and future perspectives" granted by Deutsch-Polnische Wissenschaftsstiftung (project no. 2018-25).

Key words: law of succession, law of obligations, comparative law (Poland, Germany), donation, revocation of the donation, maintenance, recourse claims, confusion, social welfare, donor, donee.